

HÂNU'L-HALÎLÎ VE FATİH-HARBİYE ROMANLARININ GELENEK-MODERNİTE BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Tahir Araz

Atatürk Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, Erzurum/Türkiye
tahiraraz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0225-128X>

Article Types / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi

26/01/2021

Accepted / Kabul Tarihi

29/03/2021

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.868672>

HÂNU'L-HALÎLÎ VE FATİH-HARBİYE ROMANLARININ GELENEK- MODERNİTE BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

ÖZ

Modern çağın Batılı sömürgecilik anlayışına karşı 19.yy.'ın başlarında, kültürel ve siyasi bağımsızlık çerçevesinde ayakta kalma mücadelesi verilen Mısır ve Anadolu'da birçok şair ve yazar toplumun temel değerlerinde yaşanan aksaklıkları metinlerine yansıtmaya çalışarak bu doğrultuda eser vermeye yönelmiştir. Söz konusu dönemde daha çok yanlış Batılılaşmayı ele alan nasihatvari yarı modern romanların Batı'dan yapılan tercüme çalışmaları aracılığıyla yavaş yavaş ciddi bir üslup kazanması, ardından aydınların topluma kulak vermeleri, roman türünde mana, içerik ve metot bağlamında kayda değer değişikliklerin yaşanmasını sağlamıştır. Bu çalışmada günümüzün küreselleşen dünyasında da bir sorun olarak karşımıza çıkan kültürel yozlaşma, zihinsel bunalım, gelenek-modernite/eski-yeni çatışması ve manevi buhran gibi toplumsal gerçekler Necîb Mahfûz'un *Hânu'l-Halîlî* ve Peyami Safa'nın *Fatih-Harbiye* eserleri üzerinden ele alınarak eleştirel bir perspektifle değerlendirilmiştir. Bu çerçevede iki eserde de yazarların modern dünyaya uyum sağlanabilmesi için milli bilinci yansıtan kültürel değerlerin korunması şartı ile Batı'nın tekniğinden istifade edilip Doğu'yla Batı'nın sentezine vurgu yaptıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Gelenek-modernite, Zihinsel bunalım, Necîb Mahfûz, Peyami Safa, Hânu'l-Halîlî, Fatih-Harbiye.

COMPARISON OF KHAN AL-KHALILI AND FATİH-HARBIYE NOVELS IN THE CONTEXT OF TRADITION AND MODERNITY

ABSTRACT

In the early 19th century, many poets and writers, tried to reflect on the textual scripts the problems happen in the society and its values in the wake of the struggle aimed to survive the Western colonialization of the modern age under the framework of cultural and national independence. In this questioned period, many studies dealt with the false westernization and written in a way to advice the society, gradually gained a serious style through the translation of the semi-modern western works. After the intellectual's listening the society, a significant change took place in both the meaning and content as well as the method of the novel types. In this study, social incompatibility, mental crisis, tradition-modernity, old-new conflict and spiritual depression, which are also a problem in today's globalizing world, are studied through the works of Naguib Mahfouz's *Khân al-Khâlîlî* and Peyami Safa's *Fatih-Harbiye*. And evaluated from a critical perspective. Within this framework, it was seen that in order to adapt to the modern world, the authors in both works emphasized the synthesis of East and West by benefiting from the West's technique, on the condition of protecting cultural values reflecting national consciousness.

Keywords: Tradition-Modernity, Mental Crisis, Naguib Mahfouz, Peyami Safa, *Khân al-Khâlîlî*, *Fatih-Harbiye*.

GİRİŞ

Arap ve Türk romanının tarihsel, düşünsel ve edebiyat bağlamında ortaya çıkışındaki amillerin birçok açıdan benzerliği ve ortak simgeleri kullanmaları tesadüfi değildir. Türk edebiyatı mensupları asırlar boyunca kendi duygu ve düşünce dünyalarında ortaya çıkan farklı düşünceleri akıl, his ve sanat üçgeninde yoğurarak edebi zevklerini ortaya koyarken Arapça'dan ciddi bir şekilde istifade etmişlerdir. Ancak 18.yy. başlarında Osmanlı Devleti'ne bağlı Mısır'da iç ve dış faktörlerin etkisiyle sosyo-kültürel, askeri, siyasi birçok anlamda modernleşme hareketlerinin gerçekleştirilmesi Arap edebiyatında “‘*Asru'l İnhitât*”¹ diye adlandırılan uzun süreli durgunluğun sona ermesine zemin hazırlayıp “‘*Nahda*”² hareketinin fitilini ateşlerken Birinci Dünya Savaşıyla birlikte siyasi-sosyal ilişkilerin de kesintiye uğraması edebi bağ büyük ölçüde kopma noktasına getirmiştir. Buna rağmen Arap ve Türk yazarlarının toplumun öz dinamiklerini ele almaya başlayıp gelenek-modernite gibi ortak bir konu etrafında yoğunlaşmaları ve birbirine yakın bir üslubu kullanmalarının altında, her iki toplumun da aynı kodlardan etkilenip benzer varoluş sancıları yaşamalarından kaynaklandığı ifade edilebilir.

Tarihi arka plana göz atıldığında Arap edebiyatında Nahda hareketi, Türk edebiyatında ise Tanzimat fermanı ile başlatılan roman türünün serüveni, Arap edebiyatında bazı tartışmalara gebe olmakla birlikte,³ her iki edebiyatta da tercüme faaliyetleri akabinde şekillenmeye başladığı görülür. Ardından toplumsal gerçeklerden esinlenerek eser veren yazarlar eserleriyle belirgin bir olgunluğa erişmiştir. Yine bu bağlamda Arap ve Türk edebiyatının düşünsel olarak etkilendiği başta Fransız edebi akımları ile gelişen siyasî ve sosyal şartların, toplumu yansıtan unsurlara uyarlanmaya çalışılmasıyla toplumcu gerçekçi ve sembolik tarzda eserlerin telif edildiği görülmüştür. Bu anlamda Mısır'da yeniliğin öncülerinden Rifâ'a el-Tahtâvî'nin Fransızcadan Arapçaya ilk roman tercümesi olarak kabul edilen *Telemak* adıyla tercüme ettiği Fenelon'un *Telemaque* adlı eseri olup;⁴ bu eseri *Tercüme-i Telemak* şeklinde Türkçeye çeviren ilk aydın, 1859'da Yusuf Kamil Paşa'dır ki; el-Tahtâvî'den sonra tercüme etmiştir. Bu anlamda Batılı yazarların eserleri aynı süreç içinde Arapçaya ve Türkçeye çevrilerek roman türünün oluşmasına zemin hazırlandığı görülür.

Arap romanı ilk safhada 1840'larda tercümelerin etkisi ile; hicri IV. ve V. yüzyıllarda Bedî'üz-zamân el-Hemedânî ve el-Harîrî tarafından icat edilip geliştirilen makâmât türünü Batılı anlamdaki roman formatıyla birleştirme girişim ve denemelerinden sonra toplumsal gerçeklerin romana yansıtılmasıyla yarı özgün bir yapıya kavuşur.⁵ Bu anlamda Arap yazarları, eserlerinde toplumu bilinçlendirmeye yönelik, roman metodunun eksik olduğu, didaktik bir hava içerisinde toplumun yozlaşmış yönlerini ele alarak onu düzeltme gayreti içerisinde eser vermeye başlamış; başta Mısır'ın işgali olmak üzere sömürgeciliğin tüm Arap memleketlerine yayılmasıyla birlikte de vatani şuurun güdülenmesine yönelik konuları işleyerek toplumu bu konuda harekete geçirmişlerdir. Modern roman noktasında Heykel'in 1912'de yayımlanan ve Arap

1 - '*Asru'l İnhitât*, Bu konuda bk. Ahmed Heykel, *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fî Mısır*; (Kâhire: Dârû'l-Ma'ârif, 1993), 13-14; Ahmed Hasan ez-Zeyât, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, (Kahire: Dâr Nehdat Mısır lî't-tibâ'â ve 'n-neşr, 2013), 400-414; Şevkî Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsır fî Mısır*; (Kâhire: Dârû'l-Ma'ârif, 1961), 11-12; Corcî Zeydân, *Târîhu âdâbî'l-lugati'l-'Arabîyye*, (Kâhire: Hendâvi Neş. 2013), 905; Cevdet el-Rukâbî, *el-Edebu'l-'Arabî mine'l-inhidâr ile'l-izdihâr*, (Dimaşk: Dârû'l-Fikr, 1982), 120.

2 - *Nahda Hareketi*, Bu konuda bk. ez-Zeyât, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 433-438; Mârûn 'Abbûd, *Rûvvâd en-nahdatu'l-hadîse*, (Kâhire: Dâr el-Hendâvî, 2013), 139; Eugene Rogan, *Araplar: Bir Halkın Tarihi*, çev. Cem Demirkan, (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017), 166.

3 - Bu konuda bk. 'Abdullah İbrahîm, *Mevsu'at es-Serd el-'Arabî I*, (Dubâi: Kandîl lî't-Tibâ'â ve 'n-Neşr ve't-Tevzî', 2016), 5-19; Ahmed el-Seyyid Muhammed, *er-Rivâyetu'l-insiyebîyyeti ve te'sîruhâ 'inde er-rivâ'iyîn el-'Arab*, (Cezayir: el-mûesse'setu'l-vataniye lî'l-kuttâb, 1989), 24; Es-Sadîk Kassûm, *Neş'et el-Cins el-Rivâ'î bi'l-Meşrik el-'Arabî*, (Tunus: Dâr el-Cunûb lî'n-Neşr, 2004), 42.

4 - Rifâ'a el-Tahtâvî ve Mısır'da Tercüme. Bu konuda bk. Cemâleddîn el-Şeyyâl, *Rifâ'a el-Tahtâvî, Ze'im el-Nahdatü'l-Fikriyye fî 'asr Muhammed 'Alî*, (Memleketü'l-Müttehîde: Müessesetu'l-Hendâvî, 2017), 17-25; “a.mlf.” *Târîh el-Terceme ve'l-Hareket el-Sekâfiyye fî 'asr Muhammed 'Alî*, (Kâhire: Dâr el-Fikru'l-'Arabî, 1951), 422-453; Albert Hourani *el-fikru'l-'Arabî fî'l-'asru'n-Nahda 1798-1939*, çev. Kerîm 'Azkûl, (Beyrut: Dârû'n-Nehâr, 1968), 89-132; Muhammed 'Amâra, *Rifâ'a el-Tahtâvî "Râid et-Tenvîr fî el-'asru'l-hadîs"*, (Kâhire: Dâr eş-Şurûk, 2017), 139-187.

5 - Bu konuda bk. ez-Zeyât, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 468-473; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, “el-'edebu'l-hadîs” (Beyrut : Dârû'l-Cîl, 1986), 77-84.

edebiyatının ilk olgun romanı kabul edilen *Zeyneb* adlı eseri,⁶ kırsal kesimin duygularının anlatılması ve roman öğelerini barındırmasıyla⁷ modern roman türünü temsil etmektedir. 1940 ve sonrasında Sosyalist hareketlerin güçlenip edebi çevrenin baskı altına girmesiyle de realiteden sembolizme yönelen yazarlar, bireyselleşmeye yönelik içine kapanık, bedbin, yalnızlaşmış, zihni bunalıma girmiş, gelenek-modernite çatışması içinde kaybolan bireylerin hayatlarını ele almaya başlamışlardır. Arap romanının asrın ikinci yarısında da baskı politikaları altında sosyo-ekonomik ve siyasi problemler başta olmak üzere birçok sorunu ele olarak toplumun nabzına rehber olmaya devam ettiği görülür.⁸

Türk edebiyatında da roman kavramının kullanılmaya başlandığı dönem Arap edebiyatında olduğu gibi 19. asrın ikinci yarısına denk gelmektedir. Romanın Türk edebiyatındaki ilk örnekleriyle Tanzimat dönemi sonrasında karşılaşırız. Ancak yenileşme hareketlerinin daha eski tarihlere dayandığını⁹ ve bu dönemin sonraki dönüşümün hazırlık aşaması¹⁰ şeklinde görüldüğünü belirtmekte fayda vardır. Öte yandan bu dönem siyasetin edebiyatın imdadına¹¹ yetiştiği bir dönem olarak karşımıza çıkarken bu anlamda Türk romanı tercüme faaliyetleri çerçevesinde, başlarda nasihatvari, bilgilendirici bir amaç güderken Servet-i Fünun akımıyla birlikte yanlış Batılılaşmanın ele alınması, romanda realist bir çizgiye yakın uyarıcı bir üslubun kendini göstermesine olanak sağlamıştır.¹² Ancak Servet-i Fünun yazarları toplumu oluşturan ana kodları yansıtamamaları ve milli geleneklerden uzaklaşmış olmaları¹³ noktasında eleştirilmiştir. Milli edebiyat anlayışındaki yazarların ise sade bir dil kullanmalarına rağmen sosyal meselelerde derine inememeleri dikkat çekidir.¹⁴ Cumhuriyet Dönemi'nde ise Türk romanı, Cumhuriyet ideolojisi çevresinde şekillenirken¹⁵ roman yeni bir ulus inşa etme sürecinde bir araç olarak kullanılmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen roman halen samimi değil, cansız ve sun'î¹⁶ olup romanın toplumu ve toplumun sorunlarını ele almaktan uzak kaldığı belirtilir.¹⁷ Dolayısıyla 1930'lara kadar ciddi bir toplumcu-gerçekçi roman türünden bahsedilmediği ancak; bu yıllardan sonra toplumun kanayan yaralarına değinilmeye başlandığı görülür.

Romanın toplumun sesi olması bağlamında; bu çalışmada 21.yy. dünyasında gelişen ve gelişmekte olan Doğu toplumlarında halen bir sorun olarak devam eden yanlış Batılılaşma, kültürel değişim, zihinsel kargaşa ve bunalım, gelenek-modernite çatışması, modernizm ve kadının toplum içindeki yeri, inanç-madde ilişkisi ve manevi buhran gibi temel sorunlar 1930 ve sonrasında kaleme alınmış olan biri Mısır'ın nitelik ve nicelik noktasında önemli yazarı Necîb Mahfûz'un 1946'da yayımlanan¹⁸ *Hânu'l-Halîlî* eseri, diğeri de Türk edebiyatının seçkin yazar ve düşünürlerinden Peyami Safa'nın 1931'de yayımlanan *Fatih-Har-*

6 - Bu konuda bk. Hasan Muhammed en-Nu'aymî, *El-Edebu'l-'Arabî el-Hadîs*, (Cidde: Dâr Havârizm el-'Alemlîye 2019), 63-65; Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsır fî Mısır*, 270-276.

7 - Ahmet Kazım Ürün, *Necîp Mahfûz 'Toplumsal Gerçekçi Romanları'*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2002), 35; Mehmet Yalar, *Modern Arap Edebiyatına Giriş*, (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 180-184; Heykel, *Tatavvuru'l-edebî'l-hadîs fî Mısır*, 201-204.

8 - Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsır fî Mısır*, 227-233; Aynı madde için bk. ez-Zeyât, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*, 460-464; Mahmûd Şevket, *el-Fennu'l-kıssâsî fî'l-edebî'l-Mısırî el-hadîs*, (Kahire: Dârû'l-Fikru'l-'Arabî, 1956), 145; Heykel, *Tatavvuru'l-edebî'l-hadîs fî Mısır*, 184; el-Nu'aymî, *El-Edebu'l-'Arabî el-Hadîs*, 63-65; el-Fâhûrî, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*, "el-'edebî'l-hadîs", 392-409; 'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr, *Tatavvuru'r-Riveyetu'l-'Arabîyyetu'l-hadîse fî Mısır '1870-1938'*, (Kâhîre: Müessesetu'l-Ma'ârif li't-tiba'â ve'n-neşr, 1977), 193; Taha Vâdî, *er-Rivâyetu's-siyâsiyyetu*, (Kahire: Dârû'l-Neşr li'l-Cema'âtu'l-Mısırîye, 2002), 256-257; Şefî' el-Seyyîd, *İtticehâtu'r-rivâyetu'l-Mısırîye*, (Kahira: Mektebetu's-ş-şebâb, 1988), 190.

9 - Ahmet H. Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yay, 2010), 61-70.

10 - Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleleri I*, (İstanbul: İletişim Yay, 1995), 194-195.

11 - Ali Nihad Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1981), 33.

12 - Necip Tosun, *Doğu'nun Hikâye Kuramı*, (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2014), 361-368.

13 - Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006), 103.

14 - Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Baskıları, 1979), 176-188; Hülya Argunşah, "Millî Edebiyat", *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000*, ed. Ramazan Korkmaz, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2009), 183-226.

15 - Osman Gündüz, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı", *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000*, ed. Ramazan Korkmaz, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2009), 399.

16 - Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler 'Bizde Roman I-II'*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011), 48-55.

17 - Tahir Alangu, "Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman", *Türk Dili Dergisi* S.266 (Özel sayı 1973), 109.

18 - Hadî el-Temîmî, *el-Edebü'l-'Arabî 'Abre'l-'Usûr*, (Beyrut: Dârû's-Sâkî, 2015), 564.

*biye*¹⁹ adlı romanları üzerinden toplumun ve aydınların özellikle sosyo-kültürel, siyasi değişimlerdeki aksaklıklara karşı tepkisini yansıtması bakımından karşılaştırılmıştır. Bu noktada Mısır ve Anadolu'da yanlış Batılılaşmanın kendini iyice hissettirmeye başladığı 20.yy.'ın ilk yarısında kaleme alınan ve her iki esere de yansıtılan toplumun kültürel değerlerinde yaşanan sarsıntılar değişik kişilikteki karakterler üzerinden gerçekçi birer konu olarak irdelenmiştir.

Bu çerçevede aralarında herhangi bir iletişimin veya bağın olmadığı bilinen ve dini anlamda da farklı hassasiyetlere sahip iki edebiyatçının olaylara, mekana, kültüre, geleneğe, moderniteye, inanca ve bilime bakış açıları çalışma konusu olan eserler bağlamında değerlendirmeye tabi tutularak düşünsel farkların eserlere yansıtımı hususu üzerinde de durulmuştur. 21.yy.'ın ilk yarısında birbirinden tamamen bağımsız ancak genel anlamıyla her iki eserde de şahıs kadrosundaki bireylere ve mekânlara yüklenen misyonun benzerliği, kişi-kişi ile kişi-mekân ilişkisindeki simgesel ayrıntılar, eski-yeni çatışması, inanç-bilim ilişkisi, kültürel yozlaşma, gelenek-modernite mefhumu gibi toplumu derinden etkileyen asli konuların işleniş tarzı ve olayların semboller açısından okuyucuya aktarımı noktasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Nitekim bu olguların varlığı çalışmamızın bu iki eser temelinde şekillenmesinde etken faktördür. Bu anlamda iki eserde yer alan benzerliklerle farklılıkların alt yapısı Doğu-Batı, eski-yeni, gelenek-modernite çatışması ile kültürel yozlaşma noktasında karşılaştırmalı bir şekilde incelenip ele alınmış, ayrıca her iki eser üzerinden konu bağlamında edebiyat çevrelerinin yanlış Batılılaşmaya yönelik eleştirileri minvalinde de roman türünün bu iki edebiyatta ifade edilen düzlemde tahliline çalışılmıştır.

Nesnel bir yaklaşımla ele alınan her iki eser hakkında, daha önce münferit farklı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte söz konusu eserler modernleşme bağlamında ilk defa karşılaştırılmıştır. Bu noktada Mahfûz'un da kendisinden etkilendiği Tefvik el-Hakîm'in²⁰ *'Avdetü'r-Rûh eseriyile Necîb Mahfûz'un Hânu'l-Halîlî eserini karşılaştıran Seyyîd Kutub, Hânu'l-Halîlî romanının hayatın basitliğini içermesi, üslubun gerçekliği ve tahlildeki inceliğiyle sadece belirlenmiş olan konu çerçevesinde hareket ederek büyük bir sabrın da sergilendiği*²¹ bir eser olarak karşımıza çıktığını ifade ederek genel bir değerlendirme yapmıştır. Yine bu noktada Fatih-Harbiye romanı başta olmak üzere Peyami Safa'nın, Doğu-Batı sentezi konusundaki düşüncelerinin, romanlarına yansımada özellikle sembolik değerleri önceleyen Koreli yazar Nan A Lee'nin²² çalışması özgün ve kapsayıcı bir çalışma olması cihetiyle önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede edebi ve kültürel odaklı bu tarz çalışmaların hızlandırılıp çerçevesinin genişletilmesi farklı perspektifleri geliştirebileceği yönündeki inançla birlikte bir sorumluluk olduğu kanaatini taşıyoruz.

1. SİMGESEL BAZI UNSURLAR

Romancı bize eseriyle hayatın ve insanın bilmediğimiz taraflarını, duygularını, onu mutlu ve hüzünlü kılan unsurları gösterir. Gündelik hayatta gördüklerimiz genelde toplumun, özelde insanın çok az bir yönünü yansıtır. İşte romancı farklı bakış açısıyla görmediklerimizi keşfedendir. Bu açıdan *“roman başlangıcından itibaren bir ifşadır.”*²³ Dolayısıyla roman hakikatlerin bir nevi açığa çıkma hali olup aynı zamanda reel ile idealin uyuşmazlığıdır. Fakat toplumcu-gerçekçi çizgisinde kaleme alınan eserlerde toplumun kendisini romanda bulması mümkündür. Arap ve Türk edebiyatının ilk romanlarında bundan bahsetmemiz kalıpları zorlamaktan başka bir şey olmayacaktır. Nitekim bu bir süreci gerektiriyordu.

İster yerli olsun ister yabancı, yazarlar birbirinden etkilenir, bazıları taklit eder, bazıları taklit edilir. Ama bu etkilenme ve taklit durumu bir yere kadar devam eder ki, ardından taraflar özgünlüklerine kavuşur. Bu bağlamda kimin kimden hangi oranda etkilendiğini anlayabilmemiz kıyaslamayla ortaya çıkarken *“Özgün*

19 - Mehmet Tekin, *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999), 164.

20 - Tefvik el-Hakîm için bk. Cemâl el-Gitânî, *Necîb Mahfûz Yetezeker*, (Beyrut: Dârü'l-Mesîrati, 1980), 91-92; Ürün, *Necip Mahfuz 'Toplumsal Gerçekçi Romanları'*, 96; İbrâhîm 'Abdul'azîz, *Ene Necîb Mahfûz 'Sîretu Hayatin Kamile'*, (Kahire: Dârü'l-fikru'l-'Arabî, 2006), 78-81.

21 - Seyyîd Kutub, *“Hânu'l-Halîlî Kıssa Mısırîyye”*, *Mecelletu'r-Risâle* 13/650 (1945), 1365-1366.

22 - Nan A Lee, *Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi*, (İstanbul: Ötüken Yay, 1997).

23 - Cemil Meriç, *Bu Ülke*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 121.

sandığımız kimi düşüncelerin, hiç tanınmamış bir eserde vaktiyle yer aldığı da olabilir.²⁴ Bu noktada kıyaslama öteki eseri tanımamızı sağlarken aynı zamanda hakikatleri keşfetme sanatı olarak da karşımıza çıkar. Karşılaştırmalı çalışmaların gelişigüzel olmaması gerektiği üzerinde duran Oğuzertem, bu tarz çalışmaların bir sorunu ortaya koyabilmesi gerektiğini ifade ederek çalışmanın farkındalık oluşturması hususunda ısrar eder.²⁵ “Sağlam değer hükümüne ‘tahlil’ den çok ‘mukayese’ yolu ile varılır, onun da kendine göre usulleri vardır,”²⁶ sözü üzerinden de kıyaslamanın önemi vurgulanmıştır.

Kıyaslama veya karşılaştırma sayesinde edebî kişiliklerin oluşmasındaki diğer tarafın veya tarafların payını görebileceğimizi belirten Tanpınar, “kıyaslama kişilikler, eserler ve edebiyatlar arasında yapılır,”²⁷ ifadesiyle bir sınır çizer. Bu bağlamda modern Arap ve Türk edebiyatının oluşmaya başladığı Mısır’da Nahda hareketi ve İstanbul’da Tanzimat fermanı, siyasi anlamda daha çok dış güçlerin müdahaleleri neticesinde olmakla birlikte gerçekte varoluş mücadelesi veren iki toplumun edebiyatında da şartların uyanış için olgunlaştığının bir sinyalidir. Gerek Arap gerek Türk yenileşme hareketlerinin özellikle Fransız kültür hareketlerinden etkilenmesi ve onu taklit etmesi, bu çalışmanın da esas konusu olan gelenek-modernite veya eski-yeni gibi çatışmaların fitilini ateşleyen ciddi edebî-ilmî münakaşaların yaşanmasına sebep olmuştur. Arap ve Türk edebiyatında son dönem edebî-düşünsel tartışmaların farklılığından ziyade daha çok birbirine benzemesi her iki edebî ve hatta ilmi kodların ortak bir noktadan beslenmesine bağlanabilir. Bu sebeplerdir ki, her iki edebiyatta modernleşmenin başladığı 19.yy. ve sonrasındaki dönemlerde tartışmaların odak noktasına bakıldığında, roman türünde olsun şiirde olsun, Garp medeniyetinin bir neticesi olan edebî-ilmî akımlarla bunların temsilcileri görülecektir.

Modern Arap ve Türk edebiyatında sadece edebî türlerin çeşitlenmesi ve bu türlerde özgün metinlerin kaleme alınması noktasında değil, gerek Mısır gerek Türkiye’de edebiyatçıların özgünlük çabaları kadim anlatı türlerini modern anlatı üslubuyla sentezleyen çalışmalar, gelenekçilerle yeniciler arasında edebî tartışmalara yol açmış ve neticesinde eski-yeni kavgasına sebep olmuştur. Türk edebiyatında Şinâsi-Sait Efendi arasındaki “Mesele-i Mebhûsetü ‘Anha” dil tartışması, Ahmet Mithat ile Servet-i Fünuncular arasındaki “Dekadanlık” gerilimi, doruk noktasına Menemenlizade ve Beşir Fuat’la ulaşan “Hayâliyyun-Hakîkiyyun tartışması”, “Zemzeme-Demdeme” adıyla bilinen Recaizade Mahmud Ekrem-Muallim Naci arasındaki tartışma, dilin kullanımı ve kafiye çerçevesinde gelişen son büyük tartışmalardan “abes-muktebes” tartışmalarını anımsatan tarzda;²⁸ mesela Taha Hüseyin ile Mustafa Sadık er-Râfiî tartışmaları, ‘Abbâs Mahmûd el-‘Akkâd ile Ahmed Şevkî arasındaki şiir üslubuyla ilgili tartışma ve Cahiliye şiiri çerçevesinde gelişen tartışmalar hem Arap hem de Türk edebiyatında lehte ve aleyhte taraftar toplayabilmiştir. Şinâsi’nin medeniyet resulü olarak övüp methettiği Mustafa Reşid Paşa’ya ithafen yazmış olduğu,

“Adl ü hikmetle eden sen gibi re’y ü tedbîr

Kahramandır ne kadar etmese ceng ü cidâl”²⁹

beyti ile içerik ve şekil olarak modern Arap şiirinin öncüsü kabul edilen Mahmûd Sâmî el-Bârûdî için kullanılan “Kalem ve kılıcın kahramanı”³⁰ lakabı, öte yandan Halîl Mutrân için Mısır ve Lüban şairi anlamında “Şa ‘irü’l-Kutrayn”, Hâfız İbrâhim için Nil ve Halk şairi manasında “Şâ ‘irü’n-Nîl, Şâ ‘irü’s-Şa ‘b” gibi lakaplar ve yine Türk edebiyatında Namık Kemal için “Vatan Şairi” ve Mehmet Akif için kullanılan “Millî Şair” lakapları gerçekte aynı fikrin biraz daha farklı şekillerde tezahürüdür. Bu tarz isimlendirmelerin ardında şair ve yazarların eserlerindeki vatan gibi ortak tem ve hürriyet duygularını pekiştiren üslubu ve

24 - Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 44-45.

25 - Süha Oğuzertem, “Türk Edebiyatı Eleştirisinde Karşılaştırmalı Boyut”, *Varlık Dergisi* Sayı 1224 (Eylül 2009), 3.

26 - Mehmet Kaplan, *Hikâye Tahlilleri*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 15.

27 - Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 44.

28 - Olcay Öner toy, *Edebiyatımızda Eleştiri*, (Ankara: DTCF Yayınları, 1980), 30-35; Ramazan Korkmaz, “Servet-i Fünun Edebiyatı”, *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000*, ed. Ramazan Korkmaz, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2009), 136-138; Şenol Demir, “Tartışma ve Polemik Kavramlarına Dair”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi* 3/9 (2014), 183-192.

29 - Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 189.

30 - en-Nu‘aymî, *el-edebu’l-‘Arabîyyu’l-Hadîs ‘neş’etehu ve tatvirih’*, 26.

bazılarının yenilik noktasında öncü oluşları gösterilebilir. Öte yandan aralarında zaman farkı olmakla birlikte Şinâsi'nin akli ön plana alarak Reşid Paşa'yı "medeniyet resülü"³¹ olarak görmesi, Necîb Mahfûz'un da yine akıl temelli karakterleri aracılığıyla Sigmund Freud ve Karl Marks'ı "çağın peygamberleri"³² olarak göstermesi fikirsel etkilenmeleri yansıtması açısından dikkate değerdir. Söz konusu her iki edebiyatta da "resül" kelimesinin kullanılması eskiye karşı derin bir hassasiyetin varlığıyla yeniyi yaşama heyecanının olduğu ifade edilebilir.

Çalışmamızın, toplumsal gerçekler ışığında "mükemmel bir edebi eser, insanı bütünüyle veren eserdir,"³³ ibaresi çerçevesinde kaleme alınan söz konusu eserlerde, düşüncelerin aktarılmasında ve dilin de etkin kullanımını noktasında sembollere ciddi anlamda başvurulduğu görülür. Bu minvalde dönemlerinin modernizmin bir neticesi olan gerek İkinci Dünya Savaşının Mısır'daki olumsuz etkisi gerekse de savaştan yeni çıkmış bir toplumun Batılılaşma arzusu ve neticeleri her iki toplumda da kültürel odaklı, geleneksel inanç değerlerinin yüzeysel modern hayat karşısında yıpranışı, içtimai unsurlardaki yozlaşmanın genel anlamda yansıtılmasıyla Hânu'l-Halîlî ve Fatih-Harbiye dönemin sosyo-kültürel, siyasi birçok değişimini derin simgesel figürlerle aktaran iki önemli eser olarak edebiyat literatüründeki yerlerini alırlar.

Hânu'l-Halîlî ve Fatih-Harbiye'de yazarlar gündelik eşyalara, araçlara, evlere, ifadelere ve mekan adlarına alışılmışın dışında anlamlar yükleyerek farklı bir portre çizerler. Her iki yazarın da felsefe ile ilgili geçmişleri yazın hayatları üzerinde tesir ettiği bilinen bir durumdur ki, bu durum iki yazarın diğer eserlerine de yansımıştır. Felsefe bölümüyle üniversite hayatına başlayan³⁴ Necîb Mahfûz 1934'te mezun olana kadar birçok felsefi okuma yaparak farklı dergilerde makaleler yazarken 1937'de toplumu daha iyi yansıtabileceğini düşündüğü edebiyatla devam edeceğine karar verdiğini belirtir.³⁵ Aynı şekilde maddi imkansızlıklar içinde³⁶ kendi kendine Fransızca öğrenmeye başlayan Safa,³⁷ bu arada psikoloji ve felsefe alanındaki kitaplara yönelerek ilim noktasında akranlarına büyük bir fark atar. Safa'nın ailesinin yakın mazisindeki şiir ağırlıklı edebi gelişimin aksine kendisinin daha çok fikir çerçevesinde, felsefe, psikoloji ve sanatla alakadar olması³⁸ belki de dönemin şiirden öte fikirlerin daha iyi yansıtıldığı diğer türlere yönelişine bağlanabilir.

Sembollerin ağır bastığı Hânu'l-Halîlî eserinin sadece adını tahlil ettiğimizde Mısır uygarlık tarihinde bir çok gelişmeye ev sahipliği yapmış önemli bir sembol ile karşılaşırız. Romanda mekan olarak Hânu'l-Halîlî Kahire'de dini değerlerin, örf ve adetlerin yaşandığı ve Mısır tarihine ait birçok izleği barındırmasıyla gelenegi ve Doğu'yu sembolize eden bir semttir. Yine bu eserde bulunan es-Sekâkinî semti yaşam kültürüyle Batı'yı sembolize etmektedir. Romanda geçen ez-Zehra, el-Hüseyin, Gamra Gazinosu, Çöl Kulübü, sokak, balkon, pencere, cami ve mezarlık farklı his ve düşünceleri simgelerken örneğin balkon ve pencere nefes almanın, sevgili ile buluşmanın simgesi, mezarlık kötü yollardan korunmanın sembolü, cami sadece İslam dininin değil, artık önemsenmeyen bir inancın simgesi olarak yerini alır. Sanatoryum³⁹ ise sevgiliden kopuşu, hava saldırılarından korunmak için kaçılan sığınak da sevgili ile buluşmayı sembolize eder. Akif Bey eskiyi, Ahmed Râşid Marksist söylemi, Ahmed Akif arada kalmışlığı, Rüşdî yozlaşmışlığı, Aliyyât el-Fâize fuhuşu, Nevâl geleneksel Mısır kadınına sembolize eder.

Fatih-Harbiye'de de benzer unsurlardan bahsetmek mümkündür. Fatih semt olarak muhafazakarlığın hatta Osmanlı'nın sembolü, Harbiye ise Batılı anlamda yaşam tarzı ile Batı'yı sembolize eder. Romanda

31 - Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 184.

32 - Necîb Mahfûz, *Hânu'l-Halîlî*, (Kahire: Dârü'l-Mısır li't-Tibâ'a, 1988), 55-56.

33 - Kaplan, *Hikâye Tahlilleri*, 13.

34 - İmân bint-i Muhammed el-'Asîrî, *Ârau Necîb Mahfûz fî Dav'i 'akîdeti'l-İslâmîyye*, (Cidde: Dâru'l-ümme li'n-neşr ve'l-tevzi', 2010), 33-34; Muhammed bin Nâsır el-Mühennâ, *Dirâsetü'l-Madmûn el-Rivâi fî Evlâd Hâratinâ li-Necîb Mahfûz*, (Riyâd: Dâr 'Alemlü'l-Küttâb li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzi', 1996), 15.

35 - Hüseyîn 'Îd, *Necîb Mahfûz 'Sîratu Zâtîyetun Edebîye'*, (Kahire: el-Dârü'l-Mısriyetu'l-Lübânîyetu, 1997), 224.

36 - Bu konuda bk. Beşir Ayvazoğlu, *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1998).

37 - Beşir Ayvazoğlu, *Doğu-Batı Arasında Peyami Safa*, (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2000), 13-14; Ergun Göze, *Peyami Safa, 'Hayatı, Şahsiyeti, Te'siri'* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 8-9.

38 - Göze, *Peyami Safa, 'Hayatı, Şahsiyeti, Te'siri'*, 7.

39 - *Sanatoryum*: Ciğerlerinde hastalığı ilerlemiş kişilerin yatırıldığı bir tür hastahane.

Beyazıt Meydanı, Darülelhan, camiler, kahvehaneler, eskiyi, geleneği, samimiyeti ve hatta Osmanlı kültürünü sembolize ederken; Harbiye, Galata, Beyoğlu, Maksim Gazinosu, Perapalas Oteli, Löbon Pastahanesi, Batı kültürünü ve buna bağlı olarak modern hayatı simgeler. Örneğin Maksim Gazinosu öz benlikten uzaklaşmayı, Darülelhan ise öze dönüşü simgeler. Kahvehaneler Doğu kültürünün, Löbon Pastahanesi Batı'nın sembolü olarak esere yansır. Bu bağlamda Doğu-Batı çatışmasını ilkinin kokuşmuşluğu ikincisinin de yüceliği ve saflığı üzerinden ele alıp⁴⁰ değerlendiren Berna Moran Batılı eğlence anlayışını bu tarz mekanlarla imgelemektedir. Romanda tramvay ise simgesel bir yolculuğun ve aradaki bağın temsilcisiyken bilgeliği ile Ferit'in evi de Doğu'nun asaletini simgeler. Yine bu çerçevede Ferit Bey ve Neriman'ın babası Faiz Bey ile nişanlısı Şinasi'nin birer karakter olarak geleneği, Neriman'ın hoşlanmaya başladığı Macit ve diğer bazı akrabaları da gelenekten sapmayı simgeler. Bu noktada her iki eserde de dönemin sosyal-siyasi şartlarına bağlı olarak sembollerin etkin bir kullanıma sahip oldukları görülür.

2. HÂNU'L-HALÎLÎ VE FATİH-HARBİYE ROMANLARININ GELENEK-MODERNİTE BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. MODERNİZM VE TOPLUMSAL YOZLAŞMA

Hânu'l-Halîlî romanında Necîb Mahfûz modernizmin bir neticesi olan İkinci Dünya Savaşı'nın oluşturduğu bohem hayatını, siyasi-ekonomik istikrarsızlığı, adam kayırma, sınıfsal farklar, toplumsal-kültürel yozlaşma gibi toplumun öz değerlerini yozlaştıran unsurları toplumcu-gerçekçi bir üslupla ele alarak, milli ruhu yansıtan bir roman inşa etme anlamında değerlendirir. Gelenekçi kültürüyle bilinen Hânu'l-Halîlî'de savaşın etkisiyle rüşvet, torpil, içki, kumar, afyon, fuhuş gibi tüm kötülük unsurlarını bünyesinde barındıran bir muhitin kokuşmuşluklarına rağmen Ahmed Akif, modern yaşama karşı direnciyle dikkatleri üzerinde toplayan bir kişilik olarak yansıtılır. Ancak kaderin pençesinden kurtulamayan Ahmed sıkıntılarını, hüznelerini ve hayal kırıklıklarını içine gömerek gerçekleştiremediği arzuları karşısında yaşı ilerledikçe korku, yalnızlık, acizlik ve tereddüdün zihnini sarmasıyla da içine kapanır.⁴¹

Yazar Mısır halkının geleneksel inanç değerlerindeki zihinsel buhran içerisinde hayata tutunmaya çalışan Akif ailesi üzerinden vakayı ruhsal olarak yalnızlaşan Ahmed Akif karakterine indirgeyerek bu kişiliğin yaşam mücadelesi noktasında Kahire insanının modernizm karşısındaki pasif, yozlaşmış yaşam profilini resmeder. Mısır toplumunun Ahmed'in direnmesiyle sembolleştirilen pasif mücadelesi gittikçe yayılan modernizm vahşeti karşısında yenilmiş ve toplum kendisini kaderine terk etmiştir. Bu noktada yazar, Ahmed Akif'in mensup olduğu orta sınıfın gelenek-modernite arasında kalmışlığının problemlerini yansıtarken hayat garantisi olamayan, kültürleriyle kavgalı bir toplumun da yıpranan değerlerini tasvir ederek⁴² özelde Kahire insanının, genelde Arap toplumunun yozlaşmışlığını irdeler.

“...Masum boş bir zaman eğlencesi olarak oyuna davet edilmişti. Sonra kar amacıyla değil de çok küçük paralarla, kuruşla oynamaya karar verdiler... Oyun tutkusu zamanı, görevlerini ve geleceklerini unutturacak derecede içlerini kapattı. Kumar korkunç bir teselli, acı bir tat, delice bir tutkuydu; bilinmeyenle dalga geçmek, şansla yarışmak meçhulün kapısını vurmak, korkuyu harekete geçirmek, hücum, öne atılmak, macera ve hırsti.”⁴³

Modern hayatın aldatıcılığına kapılan Rüşdî, gelenekçi Akif ailesinde gediğin açıldığı karakter olarak karşımıza çıkar. Rüşdî'nin değerlerini unutup yozlaşması söz konusu dönemin Mısır gençliğinin tükenişini yansıtmakla kalmaz, onun daha sonra ölmesi modernizmin ölümcül bir hastalık olduğunu da sembolize eder. Yazarın üniversiteyle başlattığı kültürel problemler Mısır eğitim sisteminin yozlaşmışlığın etki alanı içinde olduğunu yansıtır. Doyum bilmeyen benliğinin kısılcında boğulan Rüşdî, ilk zamanlarda zevk ve

40 - Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 219.

41 - Kutub, *Hânu'l-Halîlî Kıssa Mısırîyye*, 1364-1365.

42 - 'Abdu'l-Muhsin Tâhâ Bedr, *el-Ru'ye ve'l-Edât*, (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1988), 269-270.

43 - Mahfûz, *Hânu'l-Halîlî*, 115.

eğlence amacıyla başladığı kumar hastalığına sonradan hırsın ruhunu sarmasıyla mübtela olup onu hayatının vazgeçemediği zehirli bir oyun haline dönüştürür. Bu tehlikeli oyun söz konusu karakterin tüm yaşamını etkilerken modern olanın sadece bazı nefsi duyguların tatmininden ibaret görülmesi Mısır toplumunun yozlaşmışlığının ciddi anlamda yansıtımıdır.

Fatih-Harbiye eserinde ise yazar Batılılaşmanın yanlış algısıyla yüzeyselliği yorumlayıp karşısına geleneksel-kültürel yaşamı çıkarır. Türk modernleşmesinin kendine has özgün bir hüviyet kazanabilmesi için, diğer medeniyetlerle kendi milli ve dini geleneklerini uzlaştıran ahenkli bir sentezin oluşturulması gerektiği üzerinde duran⁴⁴ Safa'nın eseri, bu minval etrafında şekillenirken Doğu'yu övmesine ragmen; kendisine göre akli ön plana alan Garp ile daha çok hissiyatı önceleyen Şark'ın sentezini ısrarla savunur. Lozan barışından sonra Batı'nın fikrîsel donanımıyla kalkınmaya çalışan ama bunu hakkıyla beceremeyen Türk toplumunun geçirdiği zihinsel buhranı yansıtmak için zıtlıklardan istifade eden yazar, aradaki farkları ortaya koyarken Neriman, Şinasi ve Macit karakterleri üzerinden Doğu-Batı çatışmasını işler. Derinlemesine tanımlanmayan Batı üzerinden yapılan birçok değişim yüzeysel kalırken; beraberinde toplumsal yozlaşma denen olguyu da getirmesi, toplumun fikrîsel ve yaşamsal anlamda ayrışması gibi ciddi çatışmalara sebep olur.

Yazar bir taraftan köklerinden kopmuş, ahlaki bir yozlaşma içinde olup para ve zevk uğruna milli şuurunu terkeden diğer taraftan da manevi değerlere saygı gösteren, gelenek ve inançlarına bağlı bir zümreyi tasvir edip meselenin ciddiyetini yansıtmak için kadın karakterleri kullanırken; Doğu-Batı çatışması bağlamında kültürel değerlerden uzak, kirlenmiş ilişkileri irdeleyerek mesajını iletir. 'Asrileşme' meselesinin özellikle birey üzerindeki etkilerinin analiz edildiği eserde 'Lozan Barışı' gerek toplumsal planda gerekse de bireysel anlamda bir dönüm noktası olarak ele alınırken modernizmin tesirinde kalıp kendini Beyoğlu'nun ışıltılı yaşamında bulan Neriman girdiği bataklıktan ancak çevrenin etkisiyle son anda kurtularak eski yaşamına döner.

“Maksim salonu gözünün önüne geliyor. Kuytu köşelerde renkli abajurlar. Sarışın bir kadın başı. Bir zil sesi, çığlıklar ve sıçrayışlar, alkış, damakta acı bir köpük lezzeti, parlak, sarı bir etek, bir zenci sesiyle daima karışarak hafızaya musallat olan fokstrot nağmesi ve kulağının içinde mütemadi çalan bir cazbant... Masanın beyaz örtüsü üstüne bir kokteyl damlası düşmüştü. Kokteyl, kokteyl, kokteyl. Kırmızı elbiseli kadın ve erkek”⁴⁵

Modern hayatın süsüne karşı duyulan istek Neriman'ı baştan **çıkartırken**; Maksim, konfeti, fokstrot, kokteyl gibi adlar Batılı eğlence kültürüyle sembolize edilip, bilinçsiz ve kuralsızca yapılan eğlence tarzı sarışın, kırmızı, parlak, **çığlık**, sıçrayış, acı bir köpük lezzeti, alkış ve kokteyl gibi kelimelerle **çağırıştırılmıştır**. Neriman geleneği **ötekileştirerek** kadın-erkek karışımı, içkili bir eğlencede, ahlaken dejenere olmuş kişilerle birlikte yeni hayatı sindirmeye çalışmaktadır. Bağırışlar, **çığlıklar**, sıçrayışlar ve kokteyl damlası gerçekte Neriman'ın alışık olmadığı fahiş eğlence kültürüne ait unsurlar olup geçici ve aynı zamanda bir iğretilemenin göstergesi olarak yansımaktadır.

Başlarda sadece Batı'nın askeri gücünden ve tekniğinden istifade etmek şeklinde gelişen Batılılaşma, daha sonra Batı'nın güç kaynağının esasında olan fiziki ilimlerin ilerlemeye müsait olduğu uygarlık olarak görülmesinin⁴⁶ ardından kültürel odaklı bir takım yüzeysel değişimler de yaşanır. Derinliği olmayan bu değişimlere Hânu'l-Halîlî'de geniş olaylar silsilesi içinde erkek karakter Rüşdî üzerinden yer verilirken Fatih-Harbiye'de ise bu değişim ikilem içinde olan kadın karakter Neriman üzerinden yansıtılır. Hânu'l-Halîlî'de Rüşdî'nin aşık olduğu ve muhafazakar kadın tipini yansıtan Neval ile modern yaşam arasında kalması, Fatih-Harbiye'de Neriman'ın Doğulu Şinasi ve Batılı yaşam tarzını tercih eden Macit arasında gel-gitler yaşaması iki roman arasındaki benzerliği yansıtır. Öte yandan Rüşdî'nin etrafı gelenekçi görünen ama her türlü ahlak dışı vukuatı bulunan bilinçsiz kişilerle çevriliyken, Neriman'ın çevresinde ise belirgin bir şekilde Doğuyla Batıyı temsil eden bilinçli karakterler mevcuttur. Gelenek-modernite çatışmasının ele alındığı söz konusu eserlerde Mahfûz daha çok toplumsal yozlaşma üzerinde dururken Safa Doğu-Batı ikilemi üzerinde yoğunlaşarak Şark'ın yüceliğini vurgular.

44 - Peyami Safa, “Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti”, *Türk Düşüncesi Dergisi* Sayı 3 (1953), 18.

45 - Peyami Safa, *Fatih-Harbiye*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019), 20-21.

46 - Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 9-15.

Necîb Mahfûz'un karakteri Rüşdî, geleneğe uygun bir şekilde nişanlanmasına rağmen modernizmin tozpembe yaşamından vazgeçemeyerek kötü sonunu hazırlar. Peyami Safa'nın karakteri de benzer hayaller içinde olan, tek hedefi kendisinin mutlu olacağını düşündüğü modern anlamda giyinmek, süslenmek, apartman dairesinde yaşamak, lüks arabaya binmek, Maksim gazinosu gibi yerlerde dans edip eğlenmek olup dolayısıyla hedefi dünyevi haz olan bir kişilik şeklinde yansımaktadır. Her iki romanda da ana karakterler çevrenin etkisiyle ya modern yaşamın hazzını yaşamaya yönelik unsurlara meyletmiştir ya da hayal ettiği dünyaya ulaşamamıştır. Ama Neriman ruhunda sakladığı geçmişe dair bilinç temelinde geleneğin ve Doğu'nun asıl olduğu gerçeğiyle sürüklenmekte olduğu bataklıktan kurtulurken; Rüşdî onun kadar şanslı olmayıp modernizmin pençesinde can verir. Söz konusu eserlerde özelde gençliğin genelde toplumun modernleşme karşısında büyük bir tehlike içinde olduğu vurgulanırken her iki yazar da Batının tekniğinden istifade edilmesinden yana tavır takınarak geleneksel değerlerin korunması gerektiğinde ısrarcı davranır. Bu noktada gelenek-modernite ilişkisinin irdelendiği her iki romanda da yazarlar Doğunun ve geleneğin temsilciliğini yapan karakterleri, bazı kırgınlıklarla birlikte, galip olarak, hakikati bulmuş bir şekilde yansıtır.

2. 2. MODERNİZM VE MEKÂN ALGISI

Hânu'l-Halîlî olsun Fatih-Harbiye olsun, adlarını günümüzde de işlevselliğini ciddi anlamda koruyan muhitlerden almıştır. Toplumsal gerçekler çerçevesinde dönemin yozlaşmış toplumsal ilişkilerini eserlerine yansıtan Mahfûz ile Safa yanlış Batılılaşmanın mekân üzerinden neler çağrıştırdığını derinlemesine işlemişlerdir. Açık ve kapalı mekân alanların yansıtıldığı her iki eserde de mekânların kendine has karakterize edilmiş özellikleri vardır. Gerek Mahfûz gerek Safa, eserlerinde küçüklüklerinden beri yaşamlarını sürdürüp en kuytu köşesine kadar tanıdıkları mekânlara sembolik birer anlam yükleyerek okuyucuya hissettirmeden farklı bir üslupla yansıtırlar.

Mekânın hareket halinde olduğu, karakterlerle olayların bilinenin dışında bir anlam yüklenerek mekânın da sembolleştirildiği Hânu'l-Halîlî romanında mekânların izleri⁴⁷ bariz bir şekilde görülür. Hânu'l-Halîlî romanında hem savaşın etkisi hem de Marksist düşüncenin gelişmesi sonucunda yozlaşmışlığın göstergesi olan afyon içilen gizli evler, içkili kadınlı gece eğlenceleri, gazinolar ve tartışmaların yapıldığı kahvehaneler başta olmak üzere mekânın özel bir yeri vardır. Hânu'l-Halîlî'de geçen ez-Zehra, el-Hüseyin, Gamra Gazinosu, Çöl Kulübü gibi sohbet ve eğlence mekânlarıyla es-Sekâkînî, el-Hüseyin, Hânu'l-Halîlî semtleri, kahve, sokak, balkon, pencere, cami ve mezarlık farklı his ve düşüncelerin yansıtıldığı alanlar olup toplumsal değişimlerin üzerinden yansıtıldığı mekânlar olarak karşımıza çıkar.

Hânu'l-Halîlî'ye yeni taşınan Ahmed'in gözüyle tasvir edilen semt okuyucunun zihninde bir ön fikir oluşturmaktadır. Modern yaşamın zorlu çarklarına direnen semt mimarisi, fikirlerin yansıtıldığı sıcacık kahvehaneleri,⁴⁸ küçücük dükkânları, geleneksel yemekleri, zanaatkarlarının halen işlevsel olması ve modern olana direnmesiyle gelenekçi yapısını yansıtır. Öte yandan yeni apartmanların, şapkalı kalabalıkların ve modern uygarlığın gelenekle iç içe varlığı da modernizmin yavaş yavaş aktiflik kazandığının göstergelerinden olup toplumun yozlaşmaya karşı uyanık olması telkin edilir.

“...Dar bir sokaktan geçerek geldiği semtte, sayısız yolların ve geçitlerin birbirinden ayırdığı ... sağlı sollu uzanan yeni apartmanları yakından gördü. Etrafında güzel kahvehaneler ve değişik dükkânlar-ta'miyye,⁴⁹ he-diyelelik eşya ve kuyumcu dükkânları- gözüne çarptı. Ayrıca ardı arkası kesilmeyen sarıklı, fesli, şapkalı kalabalıkları gördü... Cadde dar ve uzundu. Bu dar sokaklar ve cadde de dükkânlarla doluydu. Biri saatçi dükkânı, bir ikincisi tabela yazıcısı, diğeri çaycı, dördüncüsü halı satıcısı, beşincisi elbise tamircisi vs. sağda solda... kahveler vardı... Zanaatkarlar, dükkânların önüne oturmuş, sabırla ve titizlikle kendilerini işlerine vermişlerdi. Modern uygarlığın karşısında dimdik durmuş...”⁵⁰

47 - Taha Vâdî, *er-Rivâyetu's-siyâsiyetu*, 251; 'Abdul'azîz, *Ene Necîb Mahfûz 'Sîretu Hayatin Kamile'*, 40-41; el-Nu'aymî, *el-edebu'l-'Arabîyyu'l-Hadîs*, 68.

48 - Necîb Mahfûz'un kahve kültürü ve etkisi için bk. el-Gitânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 88.

49 - *Ta'miyye: Mısır'ın geleneksel yemeklerinden olup baklanın yağda kızartılmasıyla yapılan bir yemek çeşidi.*

50 - Mahfûz, *Hânu'l-Hâlîlî*, 8-9.

Mekânın sıcak ve samimi tasviri toplumsal ilişkilerde de bireylerin hal ve hareketleri üzerinde etkin olup insanların birbiriyle olan münasebetlerine de yansır. İç içe hediyeleşim eşyaların satıldığı dükkanlar, kuyumcular, küçücük lokantalar, terzilerin işlek olduğu çarşı ve dar sokaklar eski mimari yapıyı sembolize ederken modernizme karşı direnci gösterir. Geçmiş hatırlatan ve çocukların oyunlarını sergileyebilecekleri ortam, örf ve adetlerin yaşandığı mekânın kendisidir. Kadim kentlerin samimi ruhunu resmeden tasvirler, sıcak komşuluk ilişkileri, sokak ortasında kahve, çay ve nargile ikramı veya dükkânın önünde oturulması ve daha sonra yapılan sohbet semtin ve semt insanı hakkında kültürel eğilimli genel bir düşüncenin oluşmasını sağlar. Ancak bu samimi atmosferi tadamayan ve yozlaşmanın öz benliğini, geleneğini ve hatta inanç değerlerini görmezden gelmesine sebep olduğu Raşîd, geçmişin izini taşıyan eski yerleşim yerlerini harabelere benzeterek yıkılmalarını temenni eder.

“...Bu semt, eski Kahire’dir. Bunlar yıkılmak üzere olan kalıntılardır. Gerçekten hayali sarsar, acıma ve ağıt yakma isteği uyandırır. Gerçekçi, akıl gözüyle, bakarsan korumak için insanlığı feda etmemiz gereken bir pislikten başka bir şey göremezsin. İnsanlara sağlıklı, mutlu bir hayattan yararlanma imkânı verebilmemiz için bunları yok etmemiz çok uygun olur.”⁵¹

Roman bir filme benzer, onda tahlil fikrini, tartışmayı ve sonucu, temsili, dekoru, müziği ve genel tasviri bulabilirsiniz,⁵² diyen Mahfûz, eskiyle yeni arasında adeta bir tiyatro sahnesi sergiler. Bakış açısının modernizmin etkisiyle şekillendiği Raşîd, kökleri geçmişe dayanan tarihi kentle dalga geçer gibi “*acıma ve ağıt yakma isteği*” uyandırdığını ifade edip kenti bir pisliğe benzetmesi maddeci yaklaşımın yansıması olarak karşımıza çıkar. Ayrıca modern yaşamın etkisiyle dini değerlere sırtını çeviren Raşîd’in Kahire’ye bakışı kültüründen kopuşun ve ötekileşmenin göstergesidir. Eserde “*Muhafazakârlığın ağır bastığı semt*”⁵³ olarak tanımlanan Hânu'l-Halîlî ve genel olarak Kahire için geçen tartışmada Raşîd’in mekâna dair görüşleri kendi özüne yabancılaşma bilincinin mekân üzerinden yansımasıdır.

Geleneğinden uzaklaşan toplumda Doğulu değerleri Fatih, Batılı değerleri de Harbiye’nin temsil ettiği Fatih-Harbiye romanında da mekâna, açık ve kapalı unsurlarıyla güçlü bir misyon yüklenmiştir. Romanda Fatih, Beyazıt Meydanı, Darülelhan, camiler, kahvehaneler, eskiyi, geleneği, samimiyeti ve hatta Osmanlı kültürünü anımsatırken; Harbiye, Galata, Beyoğlu, Maksim Gazinosu, Perapalas Oteli, Löbon Pastahanesi, yeniyi, aldatıcılığı, geçiciliği, Batı kültürünü ve buna bağlı olarak modern hayatın yaşandığı İstanbul’u aksettirir. Tramvay ise simgesel varlığıyla Neriman’ı geleneklerinden uzaklara taşıyan, modern yaşama doğru yapılan bir yolculuğun temsilcisiyken⁵⁴ düşünce noktasında yazarı temsil eden ve muhafazakar duruşuyla eserde bilge adam karakterinde olan Ferit’in evi de bilgeliğin ve geleneğin üstün tutulduğu mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel yaşam tarzıyla bilinen Fatih’ten yavaş yavaş kopmaya başlayan Neriman, çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği muhafazakâr unsurlarıyla bilinen Fatih’ten nefret etmeye ve ondan uzaklaşmaya başlarken Batılı yaşam tarzının merkezi olan Beyoğlu’na yaklaşır. Batı’da okuyup İstanbul’a yerleşen akrabalarının da tesiriyle kendisinde “*Garp hayatına karşı incizap*”⁵⁵ uyanır. İstanbul’un başta Harbiye gibi modern mekanların bulunduğu alanların etkisi ile Neriman söz konusu isteğini, hal ve hareketlerine yansıtarak dışa vurur.⁵⁶ Macit’in de etkisiyle bu yönelim belirginleştikten sonra Neriman’ın mekânlara bakış açısı birisine karşı negatif, diğerine karşı pozitif yönde tamamen değişir. Neriman’daki bu mekânsal ve ruhsal mukayeseler esasen iki farklı kültürün kıyaslanamaz derecede acımasızca ele alınması⁵⁷ olup Neriman’ın geleneğinden uzaklaşmasına zemin hazırlar.

51 - Mahfûz, *Hânu'l-Halîlî*, 51.

52 - Necîb Mahfûz, *Eteheddesü İleykum*, (Beyrut: Dârü'l-'Avde, 2006), 37.

53 - Mahfûz, *Hânu'l-Halîlî*, 62.

54 - Lee, *Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi*, 79; Veysel Şahin, “Peyami Safa'nın “Fatih-Harbiye” Adlı Romanında Simgesel Değerler”, *Bilgi Dergisi* Sayı 55 (Güz 2010), 151.

55 - Safa, *Fatih-Harbiye*, 58.

56 - Tekin, *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, 172.

57 - Ejder Ulutaş, “Sosyoloji ve Edebiyat Kavşağında Peyami Safa Romanları”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 6/10 (Haziran 2016), 264.

“... Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi⁵⁸ adamlar oturuyorlar. Biraz temizce giyindin mi insanın arkasından fena fena bakıyorlar, insan yolda bile rahat rahat yürüyemiyor. Sonra o dükkânların hali nedir? Adım başına aşçı ve kahve. Erkeklerin işi gücü kahvede, caminin önünde oturup sokağı seyretmek. Dün Tünel'den Galatasaray'a kadar dükkânlara baktım. Esnaf bile zevk sahibi. İnsan bir bahçede geziniyormuş gibi oluyor. Her camekân çiçek gibi... Sonra halkı da bambaşka. Dönüp bakmazlar. Yürümesini, giyinmesini bilirler. Her şeyi bilirler canım...”⁵⁹

Neriman'ın mekânsal ve ruhsal karşılaştırması iki farklı kültürün zıtlıkları noktasında ele alınması şeklinde ortaya çıkar. Bu bağlamda Neriman'ın mekâna bakış açısı kişiler üzerinde hantal, görgüsüz veya zevk sahibi şeklinde yansır. Gerçekte sıcak insani ilişkilerin yaşandığı Fatih görgüsüzlüğün mekânı olurken; düzenbazlığın, yalanın, kandırmacanın olduğu Harbiye gözleri boyayan ışıltılarıyla zarafetin, inceliğin ve zevkin merkezi olur. Bu çerçevede Fatih kaçılması gereken maziyi ve kültürel değerleri ifade ederken Harbiye yaşanılması gereken ve arzu edilen muhit olarak zihinlere yerleşir. Özünden kopan Neriman, modern hayatın parıltısıyla karşılaştırdığı Fatih ile Harbiye'yi ilkini ruhunun sıkıştığı yer, diğerini de nefes soluduğu yer olarak tanımlaması gerek kendisine ve yakınlarına gerekse de kültürüne yabancılaştığının açık bir yansıtımı olarak romanda yer edinir.

Yine aynı olgunun tamamen benzeri olan bir yansımayı Hânu'l-Halîlî'de görmeyetiz. Kutsal olarak kabul edilen el-Hüseyin ve onunla iç içe olan Hânu'l-Halîlî semti, gelenekçi ama modernizmin pençesine düşmüş olan Rüşdî için can sıkıcı olup onu eğlencesinden men eden mekan şeklinde tasvir edilir.

“...Hânu'l-Halîlî'ye ilk adımını attığından beri içi sıkılmıştı. Yeni taşındıkları daireye girince darlığı onu korkuttu ve burada ona rahat olmadığını anladı. Tüm arkadaşlarının ve çevresinin es-Sekâkînî'de olduğunu onlarla birlikte uykusuz bir gece geçirdikten sonra bu yeni semte ulaşmak için uzun bir yol kat etmek ve dar sokaklarda sarhoş olarak yolunu bulmak zorunda kalacağını hatırlayınca daha da sıkıldı...”⁶⁰

Kendisine kutsallık atfedilen semt için “...*Bu semt Allah ondan razı olsun Hz. Hüseyin'in himayesindedir. Dinin ve camilerin semtidir...*”⁶¹ diyen baba Akif Bey, semte mütedeyyin bir gözle bakarken, yeni jenerasyonun etiketiyle oğlu Rüşdî ise bu semtin içkili, kumarlı, kadınlı eğlence hayatını engelleyebileceği “*her akşam içmek ve yeşil masanın etrafında kâğıt oynamak isteyen arkadaşlarından*”⁶² uzaklaştıracağı endişesiyle semti sıkıcı bulur ve hatta bu duruma öfkelenir. Ancak Nevâl adında genç kızı gördükten sonra bu semt hakkındaki düşünceleri kısmi olarak değişir. Dolayısıyla mekâna maddi hazzın tatmini çerçevesinde bakan Rüşdî, modernizmin etkisiyle bedeni isteklerin tesirinde olup kültürel bir yozlaşma içindedir. Mekân onun eğlence isteklerini yerine getiriyorsa anlamlıdır, hoştur, aksi ise sıkıcı, boğucu, dar ve bedeni zevklere engel teşkil eden itici bir unsur olarak algılanır.

Söz konusu romanlarda mekânlar bazen umudun başlangıcı bazen de umutların tükendiği alan olarak geçerken; mekânların girift mimari yapısı kişilerin psikolojik durumlarıyla vakanın seyrine uygun bir şekilde sembolleştirilmiştir. Hânu'l-Halîlî'de es-Sekâkînî, modern yaşam tarzıyla Fatih-Harbiye'nin Harbiye semtine, muhafazakâr- gelenekçi değerleriyle Hânu'l-Halîlî semti de Fatih semtine denk olarak geçerken Fatih-Harbiye'deki semtler Doğu-Batı karşıtlığı üzerinden birer simge olarak ciddi anlamda bir misyonu yerine getirir. Hânu'l-Halîlî'de el-Hüseyin semti de kutsallığın ve geleneğin bir sembolü olarak romana yansımışken bu vasfıyla Fatih semtinin dini vasfıyla özdeşleşir. Harbiye ile es-Sekâkînî'de eğlence mekânlarını ihtiva etmesi ve Avrupa tarzı yaşam bağlamında birbirine benzemektedir.

Fatih ve el-Hüseyin semtleri samimiyetin ve sıcak duyguların yansıdığı mekânlar olup; es-Sekâkînî'den Hânu'l-Halîlî'ye yapılan taşınma kurtuluşu ve umudu çağrıştırırken, Fatih'ten Harbiye'ye yapılan yolculuk ise köklerinden kopuşu simgeler. Öte yandan el-Hüseyin ile es-Sekâkînî ve Fatih ile Harbiye arasında yapılan yolculuklar arada bir sentezin varlığını ve gerçekte de bu ilişkinin insanın fitratı ve yaşamsal daya-

58 - *Softa makulesi*: Eserde Neriman'ın gözüyle; “*görgüsüz sokak takımı*” anlamında kullanılmıştır.

59 - Safa, *Fatih-Harbiye*, 28.

60 - Mahfûz, *Hânu'l-Hâlîlî*, 110.

61 - Mahfûz, *Hânu'l-Hâlîlî*, 11.

62 - Mahfûz, *Hânu'l-Hâlîlî*, 114.

naklar gereği olması gerektiğini ifade eder ki; aynı zamanda Garp ile Şark medeniyeti arasındaki sentezi de sembolize etmektedir. Her iki eserde taşınmak veya yolculuk yapmak basit bir mekân değişikliği olmayıp belirli değerleri ve davranışları olan bir sistemden başka değerleri ve davranışları bünyesinde ihtiva eden bir düzene geçiş demektir.

2. 3. MODERNİZM VE MANEVİ BUHRAN

Hânu'l-Halîlî romanında toplumsal yozlaşma ve zihinsel kargaşa noktasında modernleşmeyle birlikte geleneğinden ve geçmişinden kopan bireyin inanç değerleri çerçevesinde yaşadığı problemler yansıtılır. Mahfuz, toplumsal uyumsuzluk, sınıflar arası farklar, insanlık onuruna dönüş çabası ve modern toplumun tüm sorunları gibi konuları romanına yansıtıp toplumsal ve bireysel yozlaşma unsurları üzerinden din bağlamında inanç-madde ilişkisine değinmiştir. Dönemin etkin oluşumlarından Cem'iyetü'l-ihvâni'l-müslimîn⁶³ gibi sufi hareketlere, sorunlara kökten çözüm üretemeyen kuruluşlar gözüyle bakıp onlardan uzak duran⁶⁴ Mahfûz'un romanları başta *el-Cebelâvî* olarak da bilinen *Evlâdu Hâratinâ*⁶⁵ ve diğer bazı romanları dini hassasiyetlere dokunması noktasında ağır eleştirilere maruz kalmış ve kendisine yapılan suikastin bu anlamda gerekçesi olmuştur.⁶⁶ Dini inançta bir çözülmenin görüldüğü 1940'ların Mısır toplumunda bilim yüceltilirken dini değerler reddedilerek bilime dayanan karşıt bir inanç sistemi geliştirilmiştir.⁶⁷ Yazar gerek düşünce gerek bireysel ve toplumsal ilişkiler üzerinden İslamcı karakterleri taassupçu, yalnız, terkedilmiş, kendini üstün gören, beceriksiz ve hatta korkak olarak tasavvur ederken dini bağlamda ateist karakterleri zamanı anlayan, bilgili, tabiatı seven, sosyal, başarılı ve entelektüel üslubuyla karşımıza çıkarır.

“(Raşîd)...geçmişe dönmekten nefret ediyorum. Geçmişteki yönlendirici ve yol gösterici bilge kişiler yetti artık! (Ahmed), İçlerinde peygamberlerin de bulunduğu geçmişin büyüklerini inkâr etmek niye? (Raşîd), Çağımızın da aynı şekilde peygamberleri var. (Ahmed), Bu çağın peygamberleri kimler? (Raşîd), Mesela şu iki dâhiyi örnek vereyim: Freud ve Karl Marks... Geçmişte bilgelik yoktur... Eğer gerçek bir bilgelik bulunsaydı, sadece mazi olmazdı. (Ahmed) Ya dinimiz? ... (Raşîd) Ne safça bir şey!... (Raşîd) ...bilimle donanmak vazgeçilemeyecek bir şeydir. Düşüncelere dalmak için değil fakat kendisini kuruntuların ve boş şeylerin bağlarından kurtarmak için. Nasıl dinler bizi puta tapıcılıktan kurtarmışsa bilimin de bizi dinlerden kurtarması gerekir!”⁶⁸

Râşîd'in rolü kesin bir inkâr üzerine kurulmuş olup yaşanan her şeyi esastan reddederek dinden kurtulmanın gerekliliğine vurgu yapar.⁶⁹ Peygamberleri kastederek eskiyi ve onu hatırlatan kişilere karşı nefretini açık bir şekilde ifade ederken Freud ve Marks'ı modern çağın peygamberleri olarak görüyor. Eserde materyalist bir bakışla ele alınan inanç algısının şüpheye yer vermeyecek şekilde yansıtımı gelenekçi Ahmed ile sosyalist Raşîd arasında geçen münakaşalarla yapılır. Bilimin materyalist bağlamda yeni bir kutsallık merkezi olarak sunulduğu dönemde, İslami akidenin artık pasifleştiği yerini, söz konusu dönemin ana inancını oluşturan bilimin aldığı görülmektedir. Bu görüşlere karşı muhafazakâr olarak bilinen Ahmed'in belirli bir yol ve hedefinin olmadığı dolayısıyla Râşîd'e karşı ciddi bir eleştiri geliştiremediği görülürken Raşîd'in yeni bir din olarak yansıttığı bilimin peygamberlerini de seçmesi onun aktif oluşunu da yansıtır.

63 - *Cem'iyetü'l-ihvâni'l-müslimîn, (İhvân-ı Müslimîn)*: Hasan el-Bennâ tarafından 1928'de Mısır'da kurulan ve bazı Ortadoğu İslâm ülkelerinde de faaliyet gösteren dinî-siyasî bir teşkilât.

64 - el-'Asîrî, *Ârâu Necîb Mahfûz fî Davvi'l-'Akîdetu'l-İslâmîyye*, 187-199.

65 - Recâ' en-Nekkâş, *Safahât min Müzekkirât Necîb Mahfûz*, (Kahire: Dâru's-şurûk, 2011), 297-313; 'Abdul'azîz, *Ene Necîb Mahfûz*, 106-109.

66 - Necîb Mahfûz'a yapılan suikat için bk. 'Abdul'azîz, *Ene Necîb Mahfûz*, 28,106-108; Muhammed Selmâvî, *fî hadaratu Necîb Mahfûz*, (Kahire: Dârü'l-İlâm, 2012), 85; Ahmet Kâzım Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2018), 102.

67 - Necîb Mahfûz'un romanlarında din mefhumuyla ilgili bk. el-'Asîrî, *Ârâu Necîb Mahfûz fî davvu'l-'akîdetu'l-İslâmîyye*; Muhammed Hasan 'Abdullah, *el-İslâmîyye ve'r-Rûhîyye fî Edebi Necîb Mahfûz*; Ahmed Farac, *Edeb Necîb Mahfûz 'İşkâlîyetu's-Sirâ' beyne'l-İslâm ve't-Tağrîb*; Fâtima ez-Zehrâ', Muhammed Sa'îd, *er-Remzîyetu fî Edeb Necîb Mahfûz*, Dâru't-Tal'îtu, Beyrut; Dîb 'Alî Hasan, *Necîb Mahfûz Beyne'l-il-Hâd ve'l-Îmân*; Muhammed Ahmed el-Kutâ, *et-Teşkilu'r-Rivâ'î 'İnde Necîb Mahfûz*; Recâ' en-Nekkâş, *Safahât min Müzekkirât Necîb Mahfûz*.

68 - Mahfûz, *Hânu'l-Hâlîlî*, 55-57, 81-82.

69 - Muhammed Hasan 'Abdullâh, *el-İslâmîyyetu ve'r-Rûhîyyetu fî Edebi Necîb Mahfûz*, (Kahire: Dâru'l-Kabâ'u li't-tibâ'ti ve'n-neşr ve't-Tevzi', 2001), 71.

Fatih-Harbiye’de ise Hânu’l-Halîlî romanının aksine ciddi bir inanç kopukluğu görülmez. Peyami Safa, mektep-medrese ile imam-öğretmen çatışmasını ele alan eserlere karşın dönemin yanlış Batılılaşma çerçevesinde gelişen adetler, musiki, kılık-kıyafet, mimari ve benzeri birçok Batılı değeri, geleneksel değerler zaviyesinden eserinde irdelemiştir.

Bu dönem maddi olanın belirgin olarak kendini gösterdiği dönem olup aile, ahlak, terbiye, eğitim, mimari gibi değerler sisteminde ikiliğin yaşanmasına sebep olan yanlış Batılılaşma, yazar tarafından toplumsal yozlaşma mefhumu temelinde yansıtılmıştır. Bu durum bireyin kendi içinde gelgitler yaşamasına sebep olurken ibrenin de Batı’ya kaymasının önünü açar.

“...Çünkü, artık ben bir Fatih kızı olmak istemiyorum, anlıyor musun? Böyle yaşamaktan nefret ediyorum, eskilikten nefret ediyorum, yeniyi ve güzeli istiyorum, anlıyor musun? Eski ve yırtık ve pis iğrenç bir elbiseyi üstümden atar gibi bu hayattan ayrılmak, çıkmak istiyorum. İhtiyar adam, bozuk sokak, salaşpur ev, gıy gıy, hey hey, ezan, helvacı... Bıktım artık, ben başka şeyler istiyorum, başka, bambaşka, anlamıyor musun?”⁷⁰

Eski-yeni kavramları üzerinden kurgulanan Neriman’ın manevi âlemi Şinasi’nin “*Niçin, sen artık dünkü sen değilsin?*”⁷¹ sorusuna doğrudan cevap veren Neriman’ın düşüncesi geleneğin reddi çerçevesinde vücut bulur. Neriman’ın eski yaşam tarzını reddetmesi üzerine yapılan kurguda onun yaşadığı içsel buhranı bariz bir şekilde yansıtmıştır. Modern olanın arzusu, geleneksel kültürün de reddi, şeklinde yansıyan ifadeler Neriman’ın derin anlamda geleneğinden kopup modern yaşamın etki alanına girdiğinin göstergesidir. Olguya ezan gibi dini bir mefhum üzerinden bakıldığında da esasında ciddi bir yozlaşmanın olduğu görülür. Bir kadın olarak Neriman’ın modern yaşam uğruna kökleriyle olan bağlarını koparıp parıltıları şiddetle arzularması dönemin toplumsal yapısını ifade eder. Geleneksel değerlerden gittikçe uzaklaşan Neriman, tamamen farklı bir yaşam dileğindedir. Bu noktada Tanpınar’ın, Tanzimât döneminin alınyazısı olarak üzerinde durulduğu “*yeni ve eski ikiliği,*”⁷² toplumun yaşadığı zihinsel bunalımı yansıtmaları açısından kayda değerdir.

Hânu’l-Halîlî’de kesin bir inkarla dinden kurtulmanın gerekliliğine vurgu yapan başta Râşid olmak üzere bir grup Mısır gencinin değerlerine sırtını dönmüş kabul görmeyen maddeci bakış açısı yansıtılırken, Fatih-Harbiye’de de Neriman’ın modern yaşamın parıltısına kapılıp eskiyi ve geleneği reddi şeklinde karşımıza çıkar. Dolayısıyla özel olarak din mefhumu değil de onu çevreleyen unsurlarda bir tahribat söz konusudur. Mahfûz, eserinde modern çağda dinin ilim temelli olması gerektiğini vurgularken dinin tevillerden arındırılması gerektiği üzerinde durarak, tezini güçlü kılmak için İslam’ı zayıf, beceriksiz, korkak ve sosyal olmayan bir kişilik üzerinden temsil eder. Peyami Safa ise dinin özülüyle yaşanması konusunda Mahfûz’la aynı görüşleri paylaşırken dini ve geleneği ağırlığı olan karakterler aracılığıyla savunarak, dinin gerekliliği üzerinde yoğunlaşır. Neticede söz konusu her iki eserde de kültürene, milli bilincine ve inanç değerlerine yabancılaşan ışıltılı geçici hayata imrenip kendi özünden kopup zihinsel bunalım içinde olan karakterler üzerinden dönemin manevi buhranı yansıtılmıştır.

2. 4. MODERNİZM VE KADINA BAKIŞ

Toplumun ahlaki yapısının şekillenip yansımada kilit bir role sahip olan orta sınıf kadını Hânu’l-Halîlî’de toplumsal ilişkilerde belirleyici olup kültürün ana bileşenlerinden biri olarak ciddi bir misyonu yerine getirirken Mahfûz modernizmin etkisiyle özellikle toplumsal yozlaşmayı yansıttığı Kahire’nin bataklıklarında kaybolmuş kadınlara geniş bir yer verir. Eserlerinde modern hayatın kısılcığında kıvranıp farklı sebeplerden dolayı kötü yola düşmüş kadınları ele alan yazar, gelenekçi kadınlara gerektiği ehemmiyeti vermez. Şüphesiz bunun altında bu tarz kadınların anlatımında infial oluşturmamaları yatarken öte yandan kötü kadınları yansıtarak toplumun ahlaken yozlaşmışlığına dikkat çekmek ister.

Erkeğin kadına arzularını tatmin edip kendisini eğlendiren bir varlık⁷³ olarak baktığı Hânu’l-Halîlî’de

70 - Safa, *Fatih-Harbiye*, 69.

71 - Safa, *Fatih-Harbiye*, 69.

72 - Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 132-134.

73 - Tâhâ Bedr, *el-Ru’ye ve ’l-Edât*, (Kahire: Dârü’l-Ma’ârif, 1988), 270.

gerek ahlaklı gerek kötü yola düşmüş kadın tiplerine yer veren⁷⁴ Mahfûz, kadın karakterlerini orta sınıfın sıradan insanları arasından seçer. Orta tabakanın maddi manevi sosyal yapısı kadınların istenilmeyen yollara başvurmalarına sebep olmakla beraber erkelerin de kadınların bu yola sapmalarında payının olduğunu savunan Mahfuz neticede çoğu kadının fakirlik, cehalet ve içtima-i sarsıntıların etkisiyle gayr-i meşru yollara sürüklendiğine söz konusu eserinde değinir.

“...Müttefik askerleri... kadınları ve meyveleri yutuyorlar. (Yahudi kızlarını) Onları, ipekler içinde çalım satarak yürürken görüyorsun... (Hizmetçiler için) Savaş onların sanat yetenekleri ortaya çıkarmak için iyi bir fırsattı... Yarın savaş sona ererse? Ne yaparlar? Kadın Japon kadınından daha ucuz olur! Tamamen aşk olur! Mesela bir genç, biri öpmek, diğeri rahatlamak, bir diğeri de okşamak için bir gecede üç kadın avlar. Hükümet fiyatları korumak için pazarlarına müdahale etmezse eğer!”⁷⁵

İkinci Dünya Savaşıyla birlikte kadının bir meta gibi kullanıldığının yansıtıldığı satırlar, aşk gibi kut-sallıkla dalga geçilmesi yozlaşmışlığın ve bedeni arzuların seviyesini gözler önüne sermektedir. Gençliğin modernitenin de etkisiyle kadınlara bakış açısını tamamen materyalist bir yönden şekillendirmesi Mısır toplumunun dejenere olmuş halini yansıtır. Toplumsal ıslah yerine var olan durumdan istifade etmeye çalışan ve modern hayata kapılan gençliğin ruhi yapısı tiksindiricidir.

“...Kendini gerçek kadının ‘fahişe’ olduğuna inandırmıştı. İşte gerçek kadın buydu, ancak yüzünden riya örtüsünü çekmişti. Onlar, ruhsuz bedenlerdi, insanın acılarının ve beşeriyetin çığlıklarının kaynağıydı... O korkunç bir kadındır ve resmi görevi ‘Abbas Şuffe’nin eşi’dir. Ama her akşam evi, bu semtteki evlerde oturanlardan bir grubu ağırlar. Kahveci Zifta ona ‘eşlerin sevgilisi’ adını takmıştır!”⁷⁶

Dönemin yozlaşmışlığı içinde Ahmed gibi muhafazakâr birinin böyle yargılara varması dini temellere ters düşerken geleneğin de yıkımının göstergesi olup kadına bakış açısını yansıtır. Kadının sadece beden olarak görülmesi tozlaşmış ve inanç değerlerini kaybetmiş beyinlerin fikirsel tezahürüdür. Öte yandan evli olduğu kadını pazarlayıp ve pazarladığı kişilerle her gün kahvede buluşarak eğlenen Abbas Şuffe gibi karakterlerin varlığı ahlaki çöküşün boyutunu gösterir. El-Faize’nin örften adetten bahseden erkekler tarafından kullanılması büyük bir tezadı içinde barındırırken aynı zamanda cehaletin de göstergesi olup toplumunun ahlaken yozlaşmışlığının yansımasıdır.

Fatih-Harbiye’de Doğu-Batı arasında bütün yaşayış tarzıyla tercih yapmak zorunda olan toplumsal değişmelerden doğan bunalımlarla dengesizlikler Neriman karakteri üzerinden yansıtılır.⁷⁷ Fatih-Harbiye’de vaka geleneğinden kopuş üzerine örülürken gelenek-modernite çatışması kadın kahraman üzerinden aktarılır. Yazar yanlış Batılılaşmayı Neriman’ın hal ve hareketleri üzerinden yansıtırken bütün bir toplumun kültürel değerlerindeki yıpranmayı ve zihinsel bunalımı da yansıtır. Gelenekselliğin ve dini değerlerin ağır bastığı toplumda kadının modern hayata kapılıp kendi özünden uzaklaşması yüzeyselliğin ve derine inemenin de göstergesidir. Fatih-Harbiye’nin asli unsuru olan ve yanlış Batılılaşma’ın üzerinden aktarıldığı Neriman’da da ilk değişimler şekilsel görünümü çerçevesinde karşımıza çıkarken özüne yabancılaşan bir gençlikle karşılaşırız. Bu çerçevede Doğu-Batı arasında yaşayış tarzıyla tercih yapmak zorunda olan toplumsal değişmelerden doğan bunalımlarla dengesizlikler kadının toplum içindeki yeri üzerinden aktarılır.

“...Şinasi, Neriman’ın gözünde aileyi, mahalleyi, eskiyi, *şarklıyı* temsil ediyordu; Macit ise yeninin garbın ve bunlarla beraber meçhul ve cazip sergüzeştlerin mümessili ve namzediydi... Bizde medeniyet fikri, bir kültür meselesi olarak anlaşılmaz. Hele kadınlar bunu fantezinin hududu içinde görüyorlar... Kadınlar, medeniyeti gözleriyle anlamaya mahkûmdur...*Şekillerle* iktifa ederler ve renklerin değişmesi onları eğlendirir... Bizde kadının gözlerini aldatmak kâfidir. Yani boyamak... Fakat bizim kadınlarımız, *şuursuz* olarak beriki kültürü seviyorlar ve onlarda *şuurlu* bir hale gelen bugünlük yalnız *şeklin* estetiğidir. Bundan dolayı Garblılılaşma temayülleri henüz pek sathidir.”⁷⁸

74 - Hâcer Bekâkeriye, “Temsilât el-mer’atu ve’ d-dîn ve’s-siyâsetu fi edeb Necîb Mahfûz”, *Mecelletu’l-İşkâlet* Sayı 9 (Mayıs 2006), 56-57.

75 - Mahfûz, *Hânu’l-Hâlîlî*, 117.

76 - Mahfûz, *Hânu’l-Hâlîlî*, 38-39, 67-68.

77 - Lee, *Peyami Safa’nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi*, 102.

78 - Safa, *Fatih-Harbiye*, 59, 95, 115.

Modern hayatın eğlence kültürüne kanıp şekilselliğe aldanan Neriman, Şinasi'nin şahsında eskiyi ve Doğu'yu görürken Macit'in şahsında da yeniyi görmeye başlar. Batı'nın somut göstergeleri karşısında en büyük zaafı gösteren kadınların Batılılaşmayla ilgili derinliklerinin olmaması cehaletin göstergesi olarak kabul edilir. Modernleşme çerçevesinde Batı'nın görüntüsüyle gözleri boyayan yüzeyselliği karşısında geleneğine sırt çeviren bir profil resmedilir. Kadınların şuursuzluğuna da vurgu yapılan satırlarda bu davranışlarından dolayı aklanmaya çalışılarak yüzeysellikleri vurgulanır. Ruh güzelliğinin farkına varamadıkları için hem yakınan hem de öfkelenen yazar kadınların Batı kültürünü anlayacak yaklaşımda olmadığını altını çizer.

Gerek Hânu'l-Halîlî'de olsun gerekse de Fatih-Harbiye'de olsun modernizmin etkisiyle ahlaki yozlaşmanın yansması özellikle kadın karakterler üzerinden verilir. Necîb Mahfûz daha çok savaşın ve kapitalist anlayışın oluşturduğu ahlaki tahribatı kötü yola sapmış kadın bağlamında ele alırken Peyami Safa Doğu-Batı ikilemi üzerinden toplumun kaybolan değerlerine kadın üzerinden atıfta bulunur. Öte yandan Hânu'l-Halîlî'nin kadın kişilikleri ruhen ve bedenen bataklığa saplanmışken Fatih-Harbiye'de kadınlar eşyanın görüntüsellikine kapılıp yanlış yollara meyletmekle beraber nihayetinde çevrelerindeki tüm çürümüşlüklere rağmen hatalarını anlayıp geleneğe geri dönen ahlaklı kadınlardır.

Necîb Mahfûz kadınların eşit statüde olup sosyal yaşamda aktif olmasını temenni ederken, Safa kadınların eğitilmesinden yana tavır takınmasına rağmen kadının evinde olması gerektiğini ifade eder. Ancak kadının yoldan çıkmasında her iki yazar da çevrenin ve bazı erkeklerin payının olduğunu belirterek kadın karakterlerin yanında saf tutarlar. Mahfûz'un diğer kahramanları kadına cinsi bir meta olarak bakarken, Safa'nın eserinde kadına toplumsal ahlakın yegâne mümessili olarak bakılır. Söz konusu her iki eserde de kadın toplumsal yozlaşmanın ölçütü olarak yansıyıp gelenek-modernite çatışmasının ana etkenlerinden biri olarak romanda ciddi vakalarla yerini alır. İki eserde de zaaf, fakirlik, cehalet, içtima-i sarsıntı kadınların farklı yollara başvurmalarına sebep olmaktadır. Yine her iki romanda eski-yeni, bilim-inanç/kader, ahlaklı-ahlaksız ikiliği kadının sosyal ilişkileri çerçevesinde şekillenir.

2. 5. MODERNİZM VE SİYASİ DURUŞ/DÜŞÜNCE

Siyasi şahsiyetlerle herhangi bir ilişki kurmaktan kaçındığını belirten Mahfûz, bütün yazdıklarında siyasi unsurların bulunabileceğini çünkü siyasetin fikirlerimizin ekseninde döndüğü bir alan olduğunu⁷⁹ ifade eder. Bu anlamda Hânu'l-Halîlî'de siyaset, herhangi bir şahıs veya siyasi oluşumun ötesinde sahada bulunan siyasi anlayışlar bağlamında genel mefhumlar üzerinden şekillenir. Yazar söz konusu eserinde dönemin kökleşmiş bazı siyasi olaylarını ciddi bir üslupla eleştirirken kişileri ve olayları doğrudan değil, dolaylı bir şekilde tenkit eder. Mahfûz şahit olduğu birçok siyasi gelişmeyi, toplumun menfaati doğrultusunda ele alıp değerlendirir. Hânu'l-Halîlî'de siyasi bakış açısı İkinci Dünya Savaşı etrafında yorumlanırken Mısır toplumunun bilinçsizce İngiliz/Rus ve Alman yanlısı şeklinde iki kısma ayrıldığı görülür.

“Hitler İslam topraklarına büyük saygı gösteriyor. Hatta gizliden gizliye İslamiyet'e inandığı bile söyleniyor... Savaşı bitirdikten sonra İslam'a baştaki itibarını iade edecek ve İslam milletlerinden büyük bir birlik oluşturacak. Sonra da onunla Almanya arasındaki dostluk ve dayanışma bağlarını güçlendirecek... Her insan niyet ettiği iledir!”⁸⁰

Mahfûz'un ele aldığı orta tabakada fikirler savaş ve siyaset ekseninde şekillenir.⁸¹ Savaş karşısında çaresiz kalan Mısır insanının trajedisini yansıtırken cehaletin göstergesi olarak İslami bir toplumun varabileceği en tehlikeli düşüncelerden ve hislerden Alman tarafgirliği dikkat çekicidir. El-Hüseyin sakinlerinin Hitler'i Müslümanlara sempatisi olan bir lider olarak algılaması modernizmin yıpratıcılığını yansıtır. Kaderlerine boyun eğmiş insanların Mısır'ın geleceği için üretebilecekleri herhangi siyasi çözümlerinin gözükmemenin ötesinde umudunu kendisinde aramayan, tükenmişlik sendromu içinde debelenen bir toplumun varlığıyla karşı karşıyayız. Öte yandan savaşın yol açtığı manevi istikrarsızlık da tenkidin bir parçası olarak romanda

79 - el-Gitânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 72-81.

80 - Mahfûz, *Hânu'l-Halîlî*, 66.

81 - 'Abdullâh, *el-İslâmiyetu ve'r-Rûhîyetu fî Edeb Necîb Mahfûz*, 64.

yer alır. Mahfûz, karşıt karakter olarak fikirleriyle Almanlara karşı cephe açan Raşîd'in de en az diğer mahalle sakinleri kadar cahil olduğunu yansıttığı satırlarla Mısır toplumunun genel olarak siyasi bakış açısını okuyucuya aktarmaktadır.

“(Ahmed) Asla ben kalben ve ruhen Müttefikler'leyim. (Alman tarafı) Ya sen? (Raşîd) Siyah gözlüğünü gözlerine oturtarak şöyle dedi: Benim tek bir emelim var. Rusların galip gelmesi ve dünyayı zincirlerden, kuruntulardan kurtarması.”⁸²

Hânu'l-Halîlî, Mısır toplumunun İkinci Dünya Savaşı dönemindeki trajedileri, zulmün şiddetini, savaşı, ölümü, esas bir unsur olarak yansıtır.⁸³ Bu çerçevede savaşın etkilerini derin siyasi mefhumlar bağlamında eserlerinde işleyen yazar kaderine terkedilmiş ve gerçeklerden kaçan Hânu'l-Halîlî ahalisi ile modern dönemin ünlü fikir adamlarının eserlerini okuyup onlardan etkilenen Raşîd'in görüşleri üzerinden Mısır insanının olayların aslına vakıf olmadığını ve bu anlamda hayati olan bazı gerçekleri göremediklerini açık bir şekilde yansıtmıştır.

“...Bununla birlikte suç bizim semtimizin değildir. Suç, diğer semtlerindir. Bozulmuşluklarından bunaldılar ve ihtiyaçlarından fazlasını bize ihraç ettiler... Bu semtin bazı yerlerinden hizmetçiler ihraç edilir, diğer semtler onları yosmalara çevirirler. Bu savaşta dünya tersine döndü. Düşünsene, dün turp satıcısının kızı, kız kardeşine ‘Gel Darling’⁸⁴ diye seslendiğini duydum!”⁸⁵

Siyasi kararların çok dikkatli bir şekilde yerinde ve zamanında alınması gerektiğine vurgu yapan Mahfûz, savaşın sebep olabileceği her türlü sosyo-ekonomik problemlere karşı “*Ayağını yorganına göre uzat*”⁸⁶ atasözüyle adeta yöneticileri uyarmıştır. Savaş sürecinde olan Mısır toplumunda yaşanan değişimlerin yozlaşma boyutunu yansıtan satırlar, savaşın aynı zamanda kültürel deformasyona sebep olduğunun bir kanıtı olarak algılanabilir. Kadınların yosmalaşması, ‘gel darling’ ifadesi ve bu ifadenin alt yapısı gibi unsurlar savaşın etkisiyle geleneksel ve kutsal olarak bilinen el-Hüseyin ve diğer semtlerin örf ve adetleriyle inançlarını koruyamayıp modernizm belasına teslim olduklarının ispatıdır. Geleneğin çözülüşünü sembolize eden ahlaki çürüme aynı zamanda kültürde Batılılaşmanın da ağırlığını gösterir. “*En şerefli insanlar olan bilginleri bir çeşit suçluya dönüştüren savaş döneminin*”⁸⁷ neticelerinden olan değişimin Kahire başta olmak üzere tüm Mısır’da hatta Arap dünyasında olumsuz yönde değişimlere sebep olduğu toplumun değer yapılarını sarsıp, kendi inanç değerleri olan İslami şura yabancılaşan bireyler türettiği anlaşılmaktadır.

Peyami Safa da eserlerinde siyasi konulara değinmekle beraber Fatih-Harbiye’de geleneksel değerlere zarar verdiğini düşündüğü bazı uygulama ve kanunları adeta perde arkasından kısık bir sesle eleştirir. Söz konusu eserde siyasi müeyyidelerin toplumsal yozlaşmaya sebep olduğu ölçüde ele alındığı görülürken özellikle modern anlayış çerçevesinde ulusal bilincin oluşturulmasına yönelik bir çerçevede hareket edildiği görülür. Yazarın özellikle Batı’nın yanlış yorumlanması üzerinden bir portre çizerek duyarlılık oluşturmaya çalıştığı görülür.

“... Garpta Türk musikisine karşı, bilhassa bugün verilen ehemmiyet artarken, Türkiye Konservatuarından alaturka musiki kısmının kaldırılması çok yanlış bir harekettir... Bu kararı verenler kararlarında samimi değil, sadece şekilperesttirler, (Ferit) Ah efendim, dedi, (Batılılar) bizi bizden daha iyi biliyorlar; Mesnevi’yi de, Rubaiyat’ı da Gazzali’yi de Farabi’yi de bizden daha çok okuyorlar; bizim bizden daha büyük düşmanımız yoktur efendim, yoktur... (Mesnevi için) Senden başka bu kitabı pek çok kişi okuyor... Frenkler de okuyor. Avam da okur, havas da okur velakin sen okumazsın, mazursun da. Mekteplerinizde böyle şey kalmadı. Bir İngiliz kızına Sadi’yi sorsan bilir, sen Şarklı olduğun halde bilmezsin. Kabahat sende mi Sadi’de mi?”⁸⁸

82 - Mahfûz, *Hânu'l-Halîlî*, 69.

83 - Tâhâ Bedr, *el-Ru'ye ve'l-Edât*, 274.

84 - *Darling*: İngilizce bir kelime olup; Sevgilim, tatlım, cicim gibi anlamları vardır. Eserde “*cicim*” anlamında olup; toplumsal dejenerasyonun dildeki değişim üzerinden verilmesine bir örnektir.

85 - Mahfûz, *Hânu'l-Halîlî*, 44.

86 - ‘Abdul’azîz, *Ene Necîb Mahfûz*, 140.

87 - Mahfûz, *Hânu'l-Halîlî*, 81.

88 - Safa, *Fatih-Harbiye*, 118-119, 49-50.

Doğu, manevî ve maddî ilimler bakımından gerçekte zengin olmakla birlikte değerlerinin farkında değildir. Fatih-Harbiye’de yazarın görüşleri doğrultusunda hareket edip yazarı temsil ettiği anlaşılan karakter Ferit’in dilinden açık bir üslupla aktarılan, modernizmin yaşamsal anlamda yanlış yorumlanması ciddi bir şekilde eleştirilir. Yüzeyselliğin ötesine geçemeyen Batılı hayat tarzına kapılan gençlerin kültürlerinden uzaklaşmış olması, yozlaşmanın ve yanlış Batılılaşmanın en bariz göstergesi olarak yansır. Safa kapatılan alaturka müziği bölümü ile eski eserlerin ve ilimlerin okutulmaması üzerinden dönemin siyasi kararlarına göndermede bulunarak dönemi, toplumsal ve geleneksel değerleri zaafa uğrattığı için tenkit eder. Siyasi yaptırımlarla kültüründen, medeniyetinden ve öz değerlerinden kopuk bir şekilde yetişen nesiller üzerinden siyasi algı oluşturan Safa, geleneklerini tanımayan gençlikten yakınıır.

“Lozan sulhünden sonra, resmî Türkiye’nin de kanunla herkese kabul ettirdiği bu asrileşme, Neriman’ın ruhunda gizli gizli yaşayan bu iştiyaka en kuvvetli gidasını vermişti. Akraba ve arkadaşlarından, örneklerden, gittikçe medenileşen İstanbul’un dekorundan, kitaplardan, resimlerden, tiyatro ve sinemalardan gelen bu telkinler, yeni kanunlarda müeyyidesini bulmuş oluyordu.”⁸⁹

Siyasallaşmış bir dini istemediği gibi dinsiz bir topluluk da düşünemeyen ve dinsiz bir ahlakın mümkün olmadığına inanan⁹⁰ Safa, İslam’ın akılcı bir düşünce yapısına sahip olduğunu belirtip⁹¹ Fatih-Harbiye’de de aynı yönelim doğrultusunda hareket ederek geleneksel kahramanları ve Doğu’nun değerlerini yüceltir. Ancak Lozan barışını ve bu barışla birlikte hayata geçirilen faaliyetleri kültürel değerleri ve dini inancı yıpratması noktasında eleştiren yazar, bu anlamda Türkiye’de ‘Allah korkusu’ denen müeyyidenin çeyrek asırdır kıtlığının gün ilerledikçe daha fazla hissedildiğini⁹² belirterek gerekli önlemlerin alınması şartını koşup Doğu ile Batının bir anlamda ilişki içinde olmasına⁹³ çaba sarfeder.

Eserlerinde siyasetle iç içe olan Necîb Mahfûz, aktif olarak herhangi bir siyasi oluşuma bağlı olmamakla birlikte gerçekçi üslubuyla orta sınıfın siyasi düşüncelerini yansıtırken, Peyami Safa Fatih-Harbiye’de siyasi yaklaşımını Ferit karakteri üzerinden aktarır. Her iki eserde de toplumun yozlaşan değerleriyle kısıtlanan bürokrasi bağlamında siyasi bakışları şekillenmesine rağmen Hânu'l-Halîlî’de Kahire insanının dışsal bir faktör olarak İkinci Dünya Savaşının etkisiyle oluşan siyasi temayülleri ele alınırken; Fatih-Harbiye’de ise Lozan barışının hemen akabinde ulus bilincinin aşılmasıyla ilgili çıkartılan bazı kanunların kültürel ve dini değerlere zarar vermesi üzerinden bir siyasi fikir geliştirilmiştir.

Hayattan ümidin kesildiği, kadının bir meta gibi kullanılıp ticari vasıta olarak görüldüğü, ilişkilerin yozlaştığı, zihinsel bunalımın yaşandığı geleneğinden ve köklerinden kopuk bir toplum profilinin çizildiği Hânu'l-Halîlî’de Mahfûz bilimin önceliğine yer verirken Safa’da aynı temel problemler karşısında eğitimle maneviyatın geliştirilmesi meselesine odaklanır. Öte yandan Safa’nın “*Şarkla Garbın kavşağında olan Türkiye, Garptan tesir almakta tereddüt etmemelidir,*”⁹⁴ sözü Mahfûz’da da Mısır toplumu için müeyyidesini bulurken her iki yazar da sınırları belli bir çerçevede olmak üzere Doğu ile Batı arasında maddi-manevi bir sentezin gerçekleşmesinden yana tavır sergilemiştir.

89 - Safa, *Fatih-Harbiye*, 57-58.

90 - Peyami Safa, *Din İnkılap İrtica*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002), 30-31.

91 - Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 121.

92 - Peyami Safa, *Doğu-Batı Sentezi*, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1963), 148-149.

93 - Peyami Safa, *Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti*, 17.

94 - Safa, *Fatih-Harbiye*, 118.

SONUÇ

Modern anlamda hayatın veya modernleşmenin, Mısır'da Nahda hareketi, Osmanlı'da da Tanzimat fermanı ile başlayan süreç içinde, getirdiği sosyal, siyasi, ahlaki, kültürel ve toplumsal ikicilik; genel manasıyla yozlaşma gerek toplumsal gerekse de bireysel problemler çerçevesinde bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Günümüzün de büyük bir sorunu olarak karşımıza çıkan modernleşme söz konusu hareketlerin başlamasıyla birlikte Doğu ile Batı toplumunun savaş dışında da buluşmasını sağlarken beraberinde kökeni farklı esaslara dayanan iki medeniyetin fert ve toplum nezdinde çatışmasına sebep olmuştur. Nitekim küreselleşen dünyada güncelliğini koruyan ahlaki çöküntü, kültürel yozlaşma, zihinsel bunalım, manevi buhran ve kimlik kaybı gibi geleneksel toplumları çökerten unsurlar bu çalışmanın şekillenmesinin ana sebebidir.

Batı'nın yüzeyselliğinde kaybolan özellikle genç neslin kendini konumlandırma psikolojisi, döneme ışık tutan Hânu'l-Halîlî ve Fatih-Harbiye romanlarında, Doğu-Batı, eski-yeni, maddi-manevi zıtlıkları bağlamında ele alınarak genel bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çalışmada önceki satırlarda atıfta bulunulduğu üzere günümüzün küreselleşen dünyasında da bir sıkıntıya dönüşen yanlış Batılılaşma, gelenek-modernite çatışması temelinde, inanç-madde ilişkisi ve manevi buhran gibi sorunlar söz konusu iki eser üzerinden toplumun özellikle kültürel değişimdeki aksaklıkları yansıtması bakımından karşılaştırılmıştır.

Necîb Mahfûz'un Hânu'l-Halîlî romanında modernleşme daha çok İkinci Dünya Savaşı ve neticeleri bağlamında siyasi, toplumsal ve ekonomik istikrarsızlıklar etrafında irdelenirken Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye'sinde yeni bir ulus inşa etme sürecinde modernleşmenin yanlış yorumlanmasıyla oluşan ahlaki yozlaşma ve ekonomik problemler çerçevesinde ele alınmıştır. Hânu'l-Halîlî'de siyasi mercilerin de müdahalesiyle oluşan toplumsal sınıflaşma bağlamında adeta unutulmuş olan orta tabakada modern yaşamın yansıtımı ve etkisi öncelikli konu iken Fatih-Harbiye'de kısık bir sesle de olsa siyaset ele alınırken daha çok inanç değerlerinin modernleşme karşısında tehlikeye düşmesiyle toplumda görülen yozlaşma ve değer kaybı öncelikli konu olarak seçilmiştir.

Siyasi-ekonomik, sosyolojik, tarihi ve toplumsal birçok istikrarsızlığa ve radikal değişimlere şahit olan felsefe okumalarıyla temellenip milli bilince sahip olan her iki yazar da geleneğin korunmasından yana tavır sergilemesine rağmen Mahfûz dini otoritenin ötesinde bilimi rehber görürken; Safa bilimin terakkideki önemini vurgulamakla birlikte dini değerlere de ciddi anlamda sahip çıkar. Nitekim bu algı çerçevesinde Doğu-Batı çatışmasını modernizm ve yanlış Batılılaşma bağlamında işleyerek her iki yazar da toplumsal ikiliği yansıtmıştır.

Hânu'l-Halîlî'de yaklaşık bir yıl içinde gerçekleşen vakalar farklı karakterler üzerinden verilirken Fatih-Harbiye'de dokuz günlük zaman zarfında geçen vaka zayıf ve daha çok kadın karakter Neriman vasıtasıyla aktarılır. Mahfûz eserinde kötü yola düşmüş kadınlara yer verirken Safa'nın kadın kişilikleri yanlış yollara düşmelerine rağmen ahlaklı ve geleneğinin değerini anlayıp dönüş yapabilen özellikte resmedilir. Bu bağlamda kadınlar her iki eserde de ahlaki değerler ölçüsünde olumlu veya olumsuz yönde önemli bir yere sahiptir.

Çocukluklarından beri süregelen her iki yazarın da hayatlarında önemli bir yere sahip olan mekân, iki romanda da günümüzde var olan ve yaşamın olduğu semtlerden seçilerek adeta bir şahıs olarak karakterize edilmiştir. Bu bağlamda modernleşme ve yanlış Batılılaşma algısı bireylerin zihinlerindeki düşünsel yapıya bağlı olarak Doğu-Batı, eski-yeni, muhafazakâr-modern mefhumları çerçevesinde tasvir edilmiştir. Örneğin Rüşdî es-Sekkâkîni'yi zevk ve eğlence merkezi olduğu için yaşanılacak mekân olarak görürken Neriman da aynı şekilde modern pastanelerin, dans edilecek geniş salonların ve lüks mağazaların bulunduğu Beyoğlu semtini çok beğenip geleneğin temsilciliğini yapan Fatih ve çevresinden nefret eder. Nitekim söz konusu durum bu muhitlerde yaşayan insanlara da yansır.

Netice itibariyle bu çalışmada uzun dönem birbirinden kopuk olarak ilerleyen ortak bir tarih, kültür ve din geçmişiyle sahip Arap ve Türk edebiyatının modernleşme sürecindeki problemleriyle gelenek-modernite çatışması ve yanlış Batılılaşmanın yüzeyselliği toplumsal gerçekler ışığında ele alınarak bireysel ve toplumsal bileşenlerinin 'asrileşmeye' yönelik bakış açıları çerçevesinde irdelenmiştir.

Modern çağın Batılı sömürgecilik anlayışına karşı kültürel ve geleneksel değerlerin korunup muhafaza edilmesi noktasında ayakta kalma mücadelesi veren iki toplumun çıkmazlarını aktaran Mahfûz'la Safa yirminci yüzyılın başlarında toplumun temel değerlerinde yaşanan aksaklıkları eserlerine yansıtarak, yanlış Batılılaşma noktasında yaşanan toplumsal yozlaşma ve kültürel sarsıntıyla inanç değerlerinin yok oluşunu ele almışlardır. Bu çerçevede kısmen farklı dünya görüşlerine sahip iki yazarın olaylara, mekana, kültüre, geleneğe, modernizme ve inanca bakış açıları söz konusu eserler bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Her iki eserde vakalara ve bireylere yüklenen misyonun benzerliği, kişi-kişi ile kişi-toplum ilişkisindeki simgesel ayrıntılar, eski-yeni çatışması ve olayların sembolleştirilerek okuyucuya aktarımı kökeni aynı olan modernleşme sürecinin yaşanıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- ‘Abbûd, Mârûn. *Rûvâd en-nahdati'l-hadîse*. Kâhire: Dâru'l-Hendâvî, 2013.
- ‘Abdul‘azîz, İbrâhîm. *Ene Necîb Mahfûz ‘Sîretu Hayatin Kamile’*. Kahire: Dâru'l fikru'l-‘Arabî, 2006.
- ‘Abdullah, İbrâhîm. *Mevsu‘at es-Serd el-‘Arabî I*. Dubaî: Kandil li‘t-tibâ‘tive’n-neşr ve‘t-tevzî’, 2016.
- ‘Abdullâh, Muhammed Hasan. *el-İslâmiyyetu ve‘r-Rûhiyyetu fî Edebi Necîb Mahfûz*. Kahire: Dâru'l-Kabâ‘u li‘t-tibâ‘ti ve‘n-neşr ve‘t-tevzî’, 2001.
- Akyüz, Kenan. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979.
- ‘Alî Hasan, Dîb. *Necîb Mahfûz Beyne‘l-ilhâd ve‘l-Îmân*. Beyrut: Dâru‘l-Menâra, 1977.
- el-‘Asmâvî, Fevziye. *el-Mer‘etu fî Edeb Necîb Mahfûz*. Kahire: el-Meclisu‘l-a‘la li‘s-Sekâfeti, 2002.
- el-‘Asîrî, Îmân bint-i Muhammed. *Ârâu Necîb Mahfûz fî Dav‘i ‘Akîdeti‘l-İslâmîyye*. Cidde: Dâru‘l-Ümme li‘n-neşr ve‘l-tevzî’, 2010.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1998.
- Bekâkerîye, Hâcer. “Temsilât el-mer‘etu ve‘d-dîn ve‘s-siyâsetu fî edeb Necîb Mahfûz”. *Mecelletu‘l-İşkâlet* Sayı 9 (Mayıs 2006), 55-72. <https://ichkalat.cu-tamanrasset.dz/wp-content/uploads/2018/02/4-6.pdf>
- Dayf, Şevkî. *el-Edebu‘l-‘Arabîyyu‘l-mu‘âsır fî Misra*. Kâhire: Dâru‘l-Ma‘ârif, 1961.
- el-Fâhûrî, Hannâ. *Târîhu‘l-edebi‘l-‘Arabî, “el-‘edebu‘l-hadîs”*. Beyrut: Dâru‘l-Cîl, 1986.
- Göze, Ergun. *Peyami Safa, ‘Hayatı, Şahsiyeti, Te’siri’*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- el-Gitânî, Cemâl. *Necîb Mahfûz Yetezekker*. Beyrut: Dâru‘l-Mesîrati, 1980.
- Heykel, Ahmed. *Tatavvuru‘l-edebi‘l-hadîs fî Misr*. Kâhire: Dâru‘l-Ma‘ârif, 1993.
- Hourani, Albert. *el-Fikru‘l-‘Arabî fî‘l-‘asru‘n-Nahda ‘1798-1939’*. çev. Kerîm ‘Azkûl. Beyrut: Dâru‘n-Nehâr, 1968.
- ‘Îd, Hüseyîn. *Necîb Mahfûz ‘Sîratu Zâtîyetun Edebîye’*. Kahire: el-Dâru‘l-Mısriyyetu‘l-Lübnânîyyetu, 1997.
- ‘Îd, Recâ. *Dirâsetün fî Edebi Necîb Mahfûz*. İskenderiye: Münşe‘tu‘l-Ma‘ârif, 1974.
- Kaplan, Mehmet. *Hikâye Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Kaplan, Mehmet. *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.
- Kutub, Seyyîd. “Hânu‘l-Halîlî Kıssa Mısriyye”, *Mecelletu‘r-Risâle* 13/650 (1945), 1364-1365.
- Lee, Nan A. *Peyami Safa’nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997.
- Levend, Ağâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Mahfûz, Necîb. *Eteheddesü İleykum*. Beyrut: Dâru‘l-‘Avde, 2006.
- Mahfûz, Necîb. *Hânu‘l-Hâlîlî*. Kahire: Dâru‘l-Mısır li‘t-tibâ‘ti, 1988.
- Mardîn, Şerif. *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Meriç, Cemil. *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- en-Nekkâş, Recâ‘. *Safahât min Müzekkirât Necîb Mahfûz*. Kahire: Dâru‘ş-şurûk, 2011.
- en-Nekkâş, Recâ‘. *fî Hubbi Necîb Mahfûz*. Kahire: Daru‘ş-şurûk, 1995.
- en-Nu‘aymî, Hasan Muhammed. *el-edebu‘l-‘Arabîyyu‘l-Hadîs ‘neş‘etehu ve tatvirih’*. Cidde: Dâru‘l-Havârizm el-‘Alemiye, 2019.
- Oğuzertem, Süha. “Türk Edebiyatı Eleştirisinde Karşılaştırmalı Boyut”, *Varlık Dergisi*, (Eylül 2009) 3-3.
- Rogan, Eugene. *Araplar: Bir Halkın Tarihi*. çev. Cem Demirkan. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017.
- Safa, Peyami. “Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti”. *Türk Düşüncesi Dergisi* Sayı 3 (1953), 161-165.
- Safa, Peyami. *Doğu-Batı Sentezi*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1963.
- Safa, Peyami. *Din İnkılap İrtica*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002.
- Safa, Peyami. *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.
- Selmâvî, Muhammed. *Fî hadaratu Necîb Mahfûz*. Kahire: Dâru‘l-İ‘lâm, 2012.
- Şahin, Veysel. “Peyami Safa’nın “Fatih-Harbiye” Adlı Romanında Simgesel Değerler”, *Bilig Dergisi* Sayı 55 (Güz 2010), 147-164. http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/veysel_sahin_fatih_harbiye_simgesel_degerler.pdf
- Şevket, Mahmûd. *el-Fennu‘l-kısasî fî‘l-edebu‘l-Mısri el-hadîs*. Kahire: Dâru‘l-Fikru‘l-‘Arabî, 1956.
- eş-Şeyyâl, Cemâleddîn. *Târîh et-Terceme ve‘l-Hareket el-Sekâfiye fî ‘asr Muhammed ‘Alî*. Kâhire: Dâr el-Fikru‘l-‘Arabî, 1951.

- Şükrî, Ğâlî. *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye ilâ Nobel*. Kahire: *el-Hey'etu'l-'amme li'lsti'lâmât*, 1988.
- Tâhâ Bedr, 'Abdu'l-Muhsin. *el-Ru'ye ve'l-Edât*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1988.
- Tâhâ Bedr, 'Abdu'l-Muhsin. *Tatavvuru'r-rivayeti'l-'Arabîyeti'l-hadîse fî Mısır '1870-1938'*. Kâhire: Müessesetu'l- Ma'ârif li't-tibâ'ti ve'l-neşr, 1977.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Tarlan, Ali Nihad. *Edebiyat Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1981.
- el-Temîmî, Hadî. *el-Edebu'l-'Arabî 'Abre'l-'Usûr*. Beyrut: Dâru's-sâkî, 2015.
- Tekin, Mehmet. *Romancı Yönüyle Peyami Safa*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.
- Ulutaş, Ejder. "Sosyoloji ve Edebiyat Kavşağında Peyami Safa Romanları", *Uluslararası Toplum Araştırmaları* 6/10 (Haziran 2016), 251-270.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/210732>
- Vâdî, Taha. *Dirâsât fî nakdi'r-rivâye*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1994.
- Vâdî, Taha. *Er-Rivâyetu's-siyâsiye*. Kahire: Dâru'n-neşr li'l-Cema'âti'l-Mısriye, 2002.
- ez-Zeyât, Ahmed Hasan. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. Kahire: Dâr Nehdat Mısır li't-tibâ'ti ve'n-neşr, 2013.

EXTENDED ABSTRACT

Arabic and Turkish novels in historical, intellectual and literary terms are similar in many respects and their use of the same symbols is not accidental. The sequence of relationships that took place around a common culture for about ten centuries; started to evolve in a different direction at the beginning of 18th century with the Egypt's internal and external influenced factors. While the realization of modernization movements in many socio-cultural, military and political terms ignited the "Nahda" movement in Arabic literature, the interruption of political-social relations with the First World War brought the literary connection to the point of rupture. Despite this rupture between the two nation writers, it can be stated that Arab and Turkish writers focus on a common subject such as tradition-modernity and use a similar style, which is due to the fact that both communities are affected by the same codes and experience similar pains of existence. (That is, they have gone through the same struggle process).

In the early 19th century, many poets and writers, tried to reflect on the textual scripts the problems happen in the society and its values in the wake of the struggle aimed to survive the Western colonialization of the modern age under the framework of cultural and national independence. In this questioned period, many studies dealt with the false westernization and written in a way to advice the society, gradually gained a serious style through the translation of the semi-modern western works. After the intellectual's listening the society, a significant change took place in both the meaning and content as well as the method of the novel types. In today's world one of the main problems such as false Westernization, cultural change, the conflict of tradition-modernity, the place of women in society and the relationship between belief and substance are continuing problems in developed and developing societies. In this context, the Egyptian writer Naguib Mahfouz, published in 1946 - *Khân al-Khâlîlî* work, the other important work was examined in the context of tradition-modernity through the Turkish writer Peyami Safa's novel *Fatih-Harbiye* published in 1931.

In Naguib Mahfouz's novel *Khân al-Khâlîlî*, modernization is mostly examined around political, social and economic instabilities in the context of the Second World War and its consequences; whereas in Peyami Safa's *Fatih-Harbiye* process of building a new nation, it has been discussed within the framework of moral corruption and economic problems caused by the misinterpretation of modernization. In *Khân al-Khâlîlî*, the forgotten middle class due to the social classification formed by the intervention of the political authorities is studied in the context of modern life. In *Fatih-Harbiye*, the politics was taken into consideration in very low level and the degeneration and the belief values of the society were taken priority in the written work.

In Khân al-Khâlîlî and Fatih-Harbiye, authors draw a different portrait by attributing unusual meanings to everyday objects such as vehicles, houses, expressions and place names. It is seen that both authors philosophy-related backgrounds affect their literary lives, and in these works, symbols are used seriously in conveying their thoughts. When we analyze only the names of the conducted works, we get the first distinctive feature in terms of symbols. Khân al-Khâlîlî is the name of the place – a Cairo district written in the novel where religious values, customs and traditions are lived and symbolizes tradition and the East, with many traces of Egyptian history. Es-Sekâkînî district, which is also found in Khân al-Khâlîlî's work, symbolizes the West with its life culture. In Fatih-Harbiye, Fatih symbolizes the old, tradition, conservatism and even Ottoman culture as a district while Harbiye symbolizes the Western and modern life style and accordingly the culture. Based on this, Khân al-Khâlîlî and Fatih-Harbiye show a serious similarity in terms of the depreciation of the traditional belief values of the period against modern life and the degeneration in socio-cultural elements with symbolic figures.

In this context, even though there was no connection and communication between the two authors, the similarity of the mission attributed to events, individuals and spaces in the works, symbolic details in the relationship between person-person and person-space, old-new conflict, faith-science relationship, cultural corruption, tradition-modernity is remarkable. Also, the similarity in the way in which the main subjects are conveyed with similar notion and the transfer of events to the reader in terms of symbols is a point of interest. The similarity in question has the same feature not only in terms of subject and style, but also in the intellectual sense. In this sense, it is emphasized in both works that the youth in special and the society in general are in great danger against modernization, while the authors insist that in order to adapt to the modern world, it is necessary to benefit from the West's technique on the condition of protecting cultural values reflecting national and religious consciousness.